

**Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
"Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті"
КЕАҚ**

Пархоменко И.А., Аубакирова Н.К.

**ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ДИАГНОСТИКАЛАУДЫҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІНІҢ СИПАТТАМАСЫ**

Оқу құралы

Қостанай, 2024

УДК 159.923(075.8)
ББК 88.37я73
П 17

Автор: Пархоменко Ирина Александровна – пед. ғылым. канд., А. Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ психология Кафедрасының асс. профессор;

Аубакирова Нургуль Кабделгазезовна – пед.ғыл.магистрі, А. Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ психология Кафедрасының аға оқытушысы.

Рецензенттер:

Бисембаева Асем Кумаровна – педагогика ғылымдарының кандидаты, ТОО «СарыарқаАвтоПром» эксперт – психолог, ұжымдық-психолог;

Абдиркенова Акбидаш Капановна – Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті Педагогика, психология және арнайы білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессор м.а., PhD докторы;

Урдабаева Ляззат Ерганысовна – психология магистрі., тарих ғылым. канд., А. Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ психология кафедрасының меңг.

Пархоменко И.А., Аубакирова Н.К

Жеке тұлғаны диагностикалаудың психологиялық әдістерінің сипаттамасы: Оқу құралы – Қостанай: А.Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, 2024. – 95 б.

ISBN 978-601-356-345-9

Оқу құралы - бұл тұлғаның негізгі салалары мен оны зерттеу әдістері туралы ақпарат алуға мүмкіндік беретін кейбір, ең көп қолданылатын психодиагностикалық әдістердің сипаттамасы. Әдістер, оның мақсаттары, қолдану салалары мен аймағы, жас ауқымы туралы жинақталған ақпарат беріледі.

Бұл нұсқаулықтың мақсаты-психодиагностиканы бастаған студенттерге психологиялық диагностика әдістері туралы білімді құрылымдауға және жеке тұлғаны эксперименттік-психологиялық зерттеу дағдыларын игеруге көмектесу.

Оқу құралы психология факультеттерінің студенттеріне, магистранттарға, психологтарға, әлеуметтік педагогтарға, сондай-ақ психологиядағы диагностика мәселелеріне қызығушылық танытқандар жандарға арналған.

УДК 159.923(075.8)
ББК 88.37я73

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университетінің оқу әдістемелік кеңесімен бекітілген және басып шығаруға ұсынылған хаттама №1, 31.01. 2024 ж.

ISBN

© А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, 2024

© Пархоменко И. А., 2024

© Аубакирова Н.К., 2024

Мазмұны

Кіріспе	5
1 Интеллектуалды және шығармашылық қабілеттердің диагностикасы	
1.1 Векслер тесті	6
1.2 Кеттеллдің интеллектуалды тесті	10
1.3 Костың кубиктері	12
1.4 Амтхауэрдің интеллект құрылымының тесті	15
1.5 Гилфорд тесті	19
1.6 Силвердің суретті тесті	24
1.7 Торренстің тесті	27
2 Тұлға ерекшеліктерінің диагностикасы	
2.1 Шмишектің сауалнамасы	31
2.2 Кеттеллдің факторлық тұлғалық сауалнамасы	32
2.3 Балалардың апперцепция тесті (БАТ)	34
2.4 Люшердің түстер тесті	36
2.5 Сонди тесті	38
2.6 Розенцвейгтің фрустрациялық тесті	40
2.7 «Ағаш» графикалық тесті	43
2.8 ММРІ тұлғалық сауалнамасы	51
2.9 "Hand-тест" проективті әдістемесі	55
2.10 "Өмір жолы" сурет метафораларының әдістемесі	57
3 Функционалды жағдай мен жұмысқа қабілеттіліктің диагностикасы	
3.1 Ландольт тесті	60
3.2 А. Б. Леоновтың кәсіби стрессті интегралды диагностикалау және түзету әдістемесі (СИДЖТ)	62
4 Мотивация диагностикасы	
4.1 Жасырын мотивацияның психосемантикалық диагностикасы	64
4.2 А. Г. Шмелевтің әзіл-сықақ сөз тіркестерінің тесті (ӘССТТ)	66
4.3 Еңбек мотивтерінің мониторингі	68
4.4 Кәсіби өзін-өзі дамытуға дайындық диагностикасы	70
5 Әлеуметтік-психологиялық климат пен тұлғааралық қатынастардың диагностикасы	
5.1 Т. Лири әдістемесі	74
5.2 М. Эткиндтің қарым-қатынастың түсті тесті (ҚҚТТ)	76
5.3 Социометрия	78
6 Рухани-адамгершілік даму деңгейінің диагностикасы	

6.1 В.И. Андреев әдістемесі	81
6.2 Ар-ұждан шкаласы (В.В. Мельников, Л.Т. Ямпольский)	83
6.3 Шварцтің сауалнамасы	85
6.4 Тұлғаның адамгершілік дамуын бағалау әдісі	87
6.5 И.В. Ежовтың педагогикалық саладағы тұлғаның рухани-адамгершіліктік өзін-өзі тануын зерттеу әдістемесі	90
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	94

КІРІСПЕ

Психодиагностика-тұлғаның жеке ерекшеліктері мен даму перспективаларын анықтау әдістерін жасайтын психология саласы. Сондай-ақ, пән адамдарды психикалық және психофизиологиялық белгілері бойынша жіктеу және саралау әдістері туралы.

Адамның қоршаған ортамен күрделі қарым-қатынасындағы дамуын ғылыми зерттеу адам тәжірибесінің барлық салаларында өте маңызды және психодиагностикалық әдістер тұлға психологиясы мен тұлғааралық қатынастардағы ғылыми зерттеулердің құралдарының бірі болып табылады. Бұл тесттер және басқа психодиагностикалық процедуралар адамның ішкі қасиеттерін жедел және дәл анықтауға мүмкіндік береді.

Қазіргі психодиагностика-бұл практикалық психологияның дамыған бағыты, ол тек психологияда, медицинада, педагогикада ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік практика салаларында да кеңінен қолданылады:

- 1) кадрларды орналастыру, кәсіптік іріктеу және кәсіптік бағдарлау;
- 2) әлеуметтік мінез-құлықты болжау, мысалы: некенің тұрақтылығы, заңға бағыну;
- 3) оқыту мен тәрбиелеуді оңтайландыру;
- 4) консультациялық және психотерапиялық көмек;
- 5) соттық психологиялық-психиатриялық сараптамасы;
- 6) қоршаған ортаның өзгеруінің психологиялық салдарын болжау.

Әдістерді сипаттаудағы тұжырымдардың анықтығы тәжірибеші психологқа оның алдында тұрған міндеттерге сәйкес келетін психологиялық құралдарды таңдауға мүмкіндік береді деп үміттенеміз.

1 ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРДІҢ ДИАГНОСТИКАСЫ

1.1 ВЕКСЛЕР ТЕСТІ

Интеллекттің даму деңгейінің диагностикасы

1949 жылы Дэвид Векслер 5 пен 16 жас аралығындағы балаларға арналған интеллектті өлшеу шкаласын (WISC) ұсынды. 1955 жылы жетілдірілген ересектер шкаласы (WAIS) шықты.

Әдістеме жалпы интеллекттің даму деңгейін, вербалды-логикалық және визуалды-тиімді интеллекттің өнімділігін өлшеуге, жеке зияткерлік қабілеттер мен оқу әлеуетінің даму деңгейін диагностикалауға мүмкіндік береді.

Векслер тестін қолдану ең тиімді болып табылады:

- **қызметкерлермен жұмыс істеуде және ересектерге кеңес беруде** - интеллектуалды дарынды адамдарды анықтау үшін;
- **білім беруде** - оқушылардың үлгермеу себептерін анықтау үшін;
- **психологиялық кеңес беруде** - ақыл-ой кемістігін диагностикалау, жүйке-психикалық аурулардың клиникалық көрінісін нақтылау үшін;
- **кәсіптік бағдарлауда** - мансап таңдау кезінде кеңес беру үшін.

Векслер шкаласы 11 субтесттен тұрады: 6 субтест ауызша шкаланы және 5 - әрекет шкаласын құрайды. Төменде осы субтесттер субъектілерге ұсыну ретімен келтірілген және қысқаша сипатталған.

Ауызша шкала

1. *Хабардарлық*: 29 сұрақ, олардың жауаптары ересек адамның мәдениетке ену барысында алған әртүрлі білімдерін қажет етеді. Арнайы немесе теориялық білімді қажет ететін тапсырмаларды қоспау үшін шаралар қабылданды. Сондай-ақ, жалпы ақпараттылыққа қатысты сұрақтар ұзақ уақыт бойы адамның интеллект деңгейін және оның практикалық бағытын бейресми психиатриялық тексерулерде қолданылғанын қосуға болады.

2. *Түсінік*: 14 тапсырма, олардың әрқайсысында сыналушыдан кейбір жағдайларда қалай әрекет ету керектігін, неге кейбір әдет-ғұрыптарды ұстанатынын, кейбір мақал-мәтелдердің мағынасы қандай екенін және т. б. түсіндіруді сұрайды. Практикалық пайымдаулар мен парасаттылықты өлшеуге арналған бұл тест Стенфорд-Бине шкаласындағы түсіну тапсырмаларына ұқсас, бірақ олардың мазмұны ересектердің мүдделері мен іс-әрекеттеріне сәйкес келетін етіп тандалды.

3. *Арифметика*: бастауыш мектепке арналған арифметика курсында кездескендерге ұқсас 14 тапсырма. Әрбір тапсырма ауызша шешілуі керек.

4. *Ұқсастықтарды табу*: 13 тапсырма, онда сыналушы екі заттың ұқсастығы неде екенін түсіндіруі керек.

5. *Сандарды есте сақтау*: алдымен экспериментатор ауызша ұсынған 3-тен 9-ға дейінгі сандарды қамтитын жолды ойнату қажет. Екінші бөлімде сыналушы кері тәртіпте 2-ден 8-ге дейінгі сандарды қамтитын жолды ойнатуы керек.

6. *Сөздік қоры*: өсуі бойынша қиындай беретін есту және визуалды түрде 40 сөз ұсынылады. Субъект әр сөздің мағынасын түсіндіруі керек.

Әрекет шкаласы

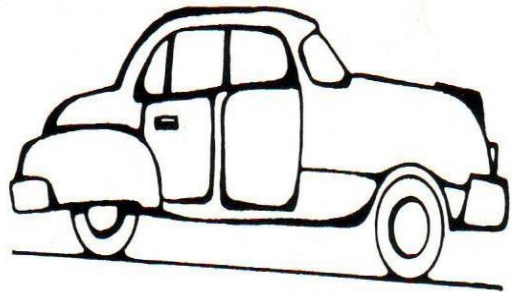
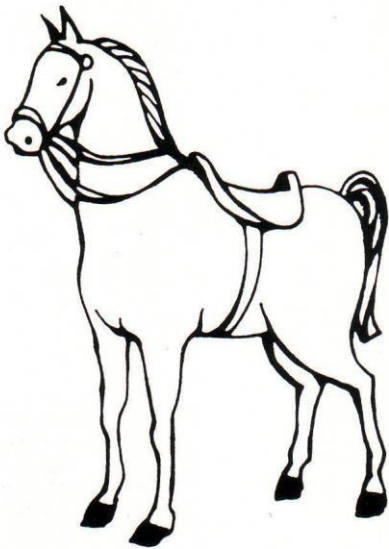
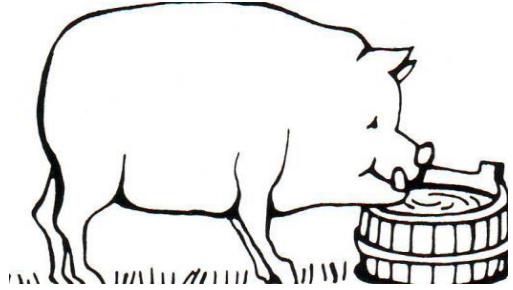
7. *Сандық таңбалар*: бұл көбінесе тілдік емес интеллект мектептеріне енетін белгілі кодты ауыстыру тестінің нұсқасы. Кілтте 9 цифрмен жұптастырылған 9 таңба бар. Оның алдындағы кілтті пайдаланып, субъект 1,5 минут ішінде сандардың астына мүмкіндігінше көп таңбаларды орналастыруы керек.

8. *Суреттерді аяқтау*: субъектіге 21 карточка ұсынылады, олардың әрқайсысында қандай да бір бөлігі жетіспейтін суреттер бар. Субъект әр суретте не жетіспейтінін айтуы керек.

9. *Блоктарды жобалау*: бұл субтест қызыл және ақ түсте жасалған сызбалар бейнеленген карталар жиынтығынан және бүйірлері қызыл және ақ түстермен немесе қызыл және ақ жолақтармен боялған бірдей текшелер жиынтығынан тұрады. Субъектіге сызба үлгісі көрсетіледі, оны дереу тиісті текшелерді таңдау және қосу арқылы көбейту керек.

10. *Суреттердің орналасуы*: әр тапсырма суреттері бар карталар жиынтығынан тұрады, олар бойынша әңгіме құрастыруға болатындай етіп реттелуі керек.

11. *Нысанды құрастыру*: осы субтесттің төрт бөлігінің әрқайсысында қағаз қиындыларынан таныс заттың суретін жинау қажет.

1-сурет. № 8 "Суреттерді аяқтау" субтестіне ынталандырушы материал

2-сурет. № 11 "Профиль" субтестіне ынталандырушы материал

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Когнитивті тест
Өткізу уақыты (мин.) 90-100
Өткізу нысаны .....Индивидуалды
Нәтижелерді өңдеу.....Қолмен
Жас диапазоны: .... 5-6 жас - балалар нұсқасы
14 жастан -ересектерге арналған нұсқа
Қолдану аясы: Қызметкерлермен жұмыс
Білім
Клиникалық психология

1.2 КЕТТЕЛЛДІҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ТЕСТІ

Жалпы интеллект диагностикасы

Кеттеллдің интеллектуалды тесті "мәдени әсер етпейтін" сынақтар санатына жатады. Ол алғаш рет 1949 жылы жарық көрді. Тесттің негізгі психодиагностикалық құндылығы мәдени ортаның (тәрбие, білім беру, мақсатты оқыту) кейінгі әсеріне тәуелді емес, зияткерлік әлеуеттің негізінен биологиялық тұрғыдан анықталған ("туа біткен") компонентін бағалау мүмкіндігі болып табылады.

Кеттеллдің интеллектуалды тесті ең қолайлы құрал болып табылады:

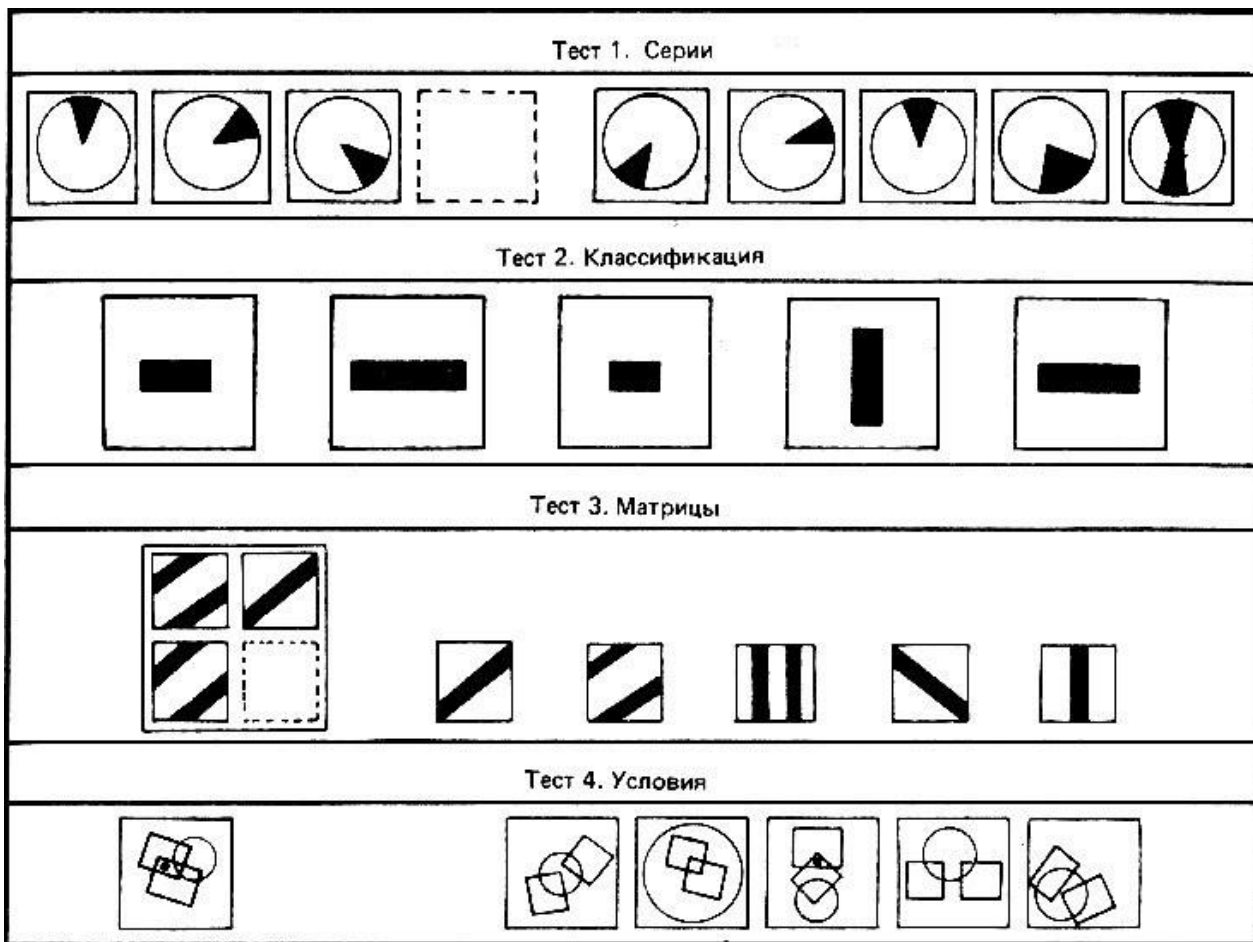
- жұмысқа орналасу кезінде интеллектті бағалау үшін;
  - кәсіптік қайта оқытудың табыстылығын болжау, білім деңгейін таңдау үшін;
- зияткерлік дамуды бағалау және оқушылардың үлгермеу себептерін анықтау үшін

Бұл тест "қарындаш-қағаз" түріне жатады және үш деңгейде қолданылады. 1-Шкала IV – ден VIII – ге дейінгі және ақыл-есі кем ересектерге, 2-шкала VIII-ден XIII-ке дейінгі және жасөспірімдерге, 3-шкала X-ден XVI-ға дейінгі және ересек адамдарға арналған.

Әр шкала А және В екі параллель түрінде дайындалады.

1-Шкала 8 тесттен тұрады, оның 4-ін автор "мәдениеттің әсерінсіз" деп белгілейді. Қалған 4-ке ауызша түсіну және мәдениетке тән ақпарат кіреді. Мәдениеттің әсерінсіз 4 сынақты тәуелсіз қосалқы батарея ретінде пайдалануға болады деп болжануда; бұл қысқартылған шкала үшін жеке нормалар бар. 2 және 3 шкалалары қиындық деңгейінен басқа барлық жағынан бір-біріне ұқсас. Әрқайсысы төменде келтірілген сынақтардан тұрады, олардың жеке тапсырмалары 3-суретте көрсетілген.

1. *Серия*: серияны аяқтайтын элементті таңдау.
2. *Жіктеу*: әр қатарда қатарға жатпайтын элементті белгілеңіз.
3. *Матрицалар*: берілген матрицаны немесе модельді дұрыс аяқтайтын элементті белгілеңіз.
4. *Шарттар*: үлгіде берілген шартты сақтайтындай етіп сызбаларды таңдауға арналған деректердің бірін нүктемен белгілеңіз.

3 сурет Кеттелдің интеллектуалды сынағы үшін ынталандырушы материал

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Когнитивті тест

Өткізу уақыты (мин.) 30-40

Өткізу нысаны ... Индивидуалды/ Топтық

Нәтижелерді өңдеу..... Қолмен

Жас диапазоны: 8 жастан

- Қолдану аясы:**
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
  - ✓ Білім
  - ✓ Кәсіптік бағдар беру

1.3 КОСТЫҢ КУБИКТЕРІ

Вербалды емес интеллект диагностикасы

"Костың кубиктері" сынағын 1927 жылы американдық психолог К. Кос ұсынған және содан бері әлемдік психодиагностикалық тәжірибеде ерекше орынға ие болды – жарқын, есте қаларлық, теңдесі жоқ текшелер бүгінде ақыл-ойдың психологиялық диагностикасының символы болып саналуы мүмкін.

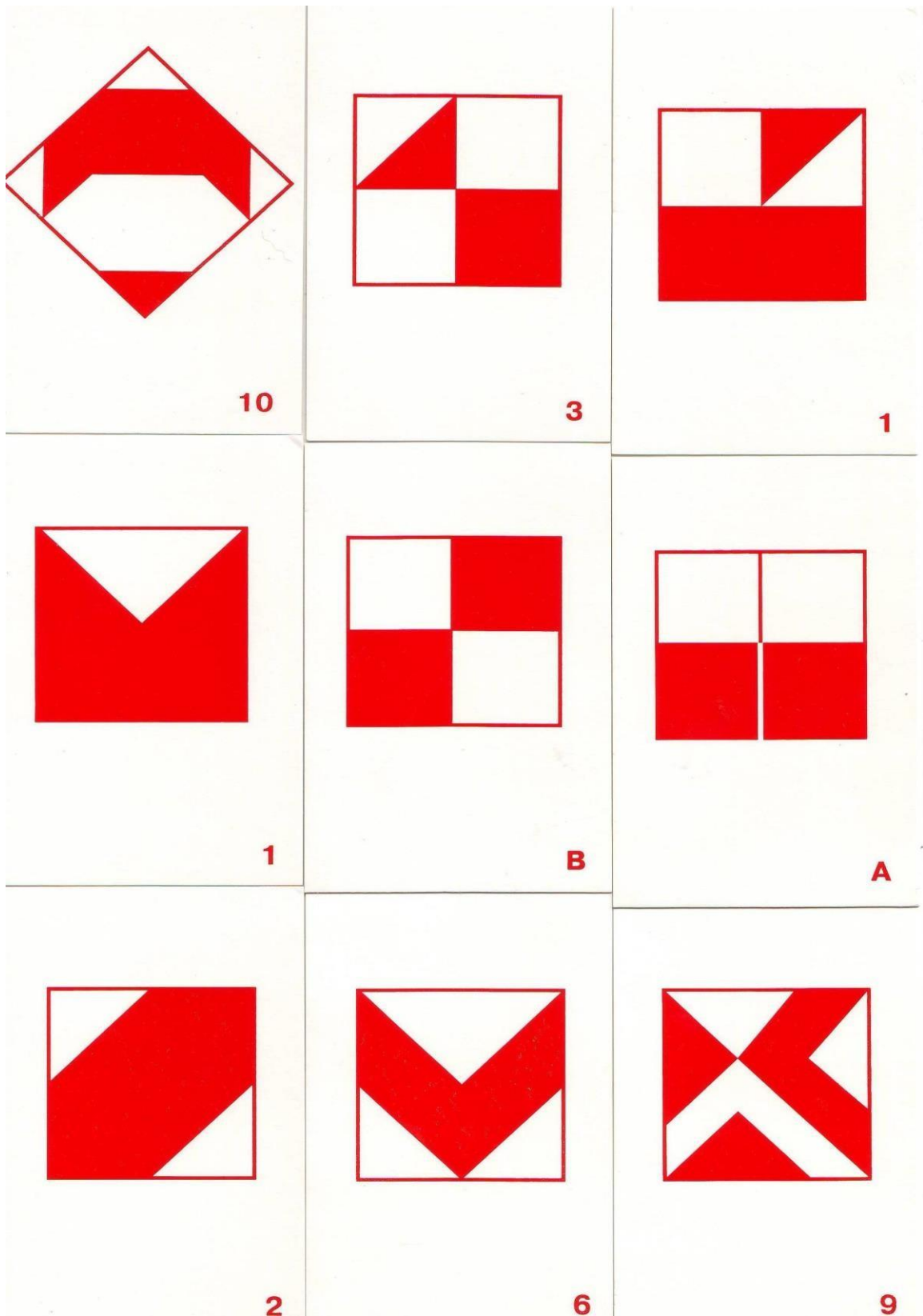
Тест тапсырмаларын орындау қабылдау, моторика, қол-көзді үйлестіру, кеңістіктік көріністер мен эвристикалық қабілеттер кешенін көрсетуді талап етеді. Тапсырмалардың мұндай кешенді табиғаты негізгі ойлау операцияларын (салыстыру, талдау, синтез) орындау қабілетін бағалауға, визуалды-тиімді ойлаудың интегралды сипаттамасын алуға, вербалды емес дарындылықты анықтауға мүмкіндік береді.

Іс жүзінде **"Костың текшелері"** сынағы ең жиі қолданылады:

- "адам-техника" саласындағы кәсіби қызметтің табыстылығын болжау, "шебер-алтын қолдар" әлеуеті бар адамдарды анықтау;
- балалардың зияткерлік әлеуетін бағалау және үлгермеу себептерін анықтау;
- зияткерлік дарынды балаларды анықтау;
- психикалық патологияның дәрежесі мен сипатын диагностикалау.

Тестті өткізу үшін сізде 9 бірдей боялған кішкентай текшелер және пішіні мен түсі әртүрлі фигуралардың үлгілері бейнеленген 10 карточка болуы керек-текшелерден жасалуы мүмкін ою-өрнектер.

Нұсқаулық өте қарапайым. Субъектіге карточкалардың біріншісі немесе екіншісі көрсетіледі және сол фигураны текшелерден бүктеу ұсынылады. Сіз текшелерді үлгіге қоймай, оның жанына үстелге бүктеуіңіз керек.

4-сурет "Қостың текшелері" сынағына арналған ынталандыру материалы

Зерттеудің мақсатына байланысты бұл әдісті әртүрлі тәсілдермен қолдануға болады, сондықтан хаттаманы әртүрлі тәсілдермен жүргізуге болады:

- ✓ Егер ол ақылдылық пен зейінді зерттеу үшін қолданылса, қиындықтың артуы бойынша үлгілік тапсырмаларды дәйекті түрде ұсынуға және әр тапсырманың орындалу уақытын ғана жазуға болады.
- ✓ Егер кеңістіктік бағдарлаудың сақталуына күмән туындаса, диагност текшелердің орналасуын сызуы керек.
- ✓ Патопсихологтар Кос әдісін "талап деңгейін" зерттеу материалы ретінде пайдаланады.

Бұл әдісті қолданудың басқа да әртүрлі тәсілдері мүмкін – мидың зақымдануының локализациясын анықтау, эмоционалды сфераның ерекшеліктерін анықтау (үзілген әрекеттермен эксперименттерде).

Мұндай эксперименттің нәтижелерін түсіндіру әртүрлі болуы мүмкін. Ең алдымен, субъектінің қарапайым тапқырлығы, оның белгілі бір үлгі бойынша фигураны құрастыру, біріктіру қабілеті анықталады. Бірнеше фигураларды, әсіресе күрделі фигураларды салу кезінде науқастың назар аудару дәрежесі де анықталады, өйткені күрделі фигураларды салу тұрақты назар аударуды қажет етеді. Сонымен қатар, осы әдісті зерттеу кезінде кеңістіктік бағдардың нәзік бұзылыстары анықталады. Соңында, бұл әдіс өнімділікті анықтауға мүмкіндік береді.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Когнитивті тест

Өткізу уақыты (мин.) 15-20

Өткізу нысаны ..... Индивидуалды

Нәтижелерді талдау ..... Қолмен

Жас диапазоны: 5 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Білім
- ✓ Клиникалық психология
- ✓ Кәсіптік бағдар беру

1.4 АМТАУЭРДІҢ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРЫЛЫМЫН ТЕКСЕРУ ТЕСТІ

Интеллект құрылымын диагностикалау

Интеллект құрылымының тестін 1953 жылы неміс психологы Р.Амтауэр кәсіби іріктеу және кәсіптік бағдар беру міндеттері үшін жасаған. Тест адамның интеллектісі туралы тұтас түсінік алуға мүмкіндік береді.

Тест ауызша және вербалды емес интеллекттің негізгі компоненттерін зерттеуге бағытталған 9 субтесттен тұрады: лексикалық қор, жалпы хабардарлық, абстракциялау қабілеті, жалпылау қабілеті, математикалық қабілеттер, комбинаторлық ойлау, кеңістіктік қиял, визуалды-бейнелі ақпаратты қысқа мерзімді есте сақтау қабілеті.

Субтесттердің қысқаша сипаттамасы:

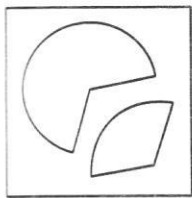
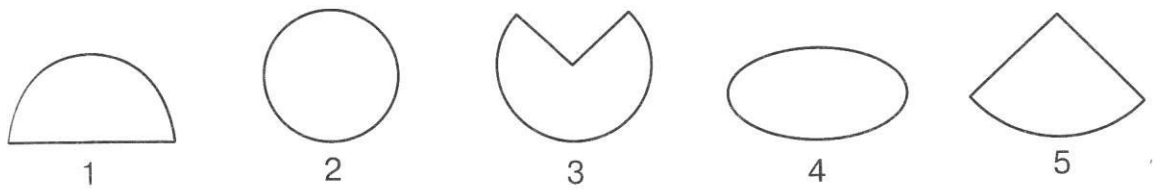
- ✓ "Логикалық таңдау" индуктивті ойлауды, тілдің сезімін зерттеу. Тақырыптың міндеті – сөйлемді берілген сөздердің бірімен аяқтау. Тапсырмалар саны-20. Жұмыс уақыты-6 минут.
- ✓ "Жалпы белгілерді анықтау" - абстракциялау, ауызша ұғымдармен жұмыс істеу қабілетін зерттеу. Тапсырмаларда 5 сөз ұсынылады, оның 4 – і белгілі бір семантикалық байланыспен біріктірілген, ал 1-уі артық. Бұл сөз және оны жауап беру кезінде бөлектеу керек. Тапсырмалар саны-20. Субтестті орындау уақыты-6 минут.
- ✓ Аналогия " - комбинаторлық қабілеттерді талдау. Тапсырмаларда 3 сөз ұсынылады, бірінші және екінші арасында белгілі бір байланыс бар. Үшінші сөзден кейін көп нүкте. Қосылған 5 сөздің ішінен алғашқы екеуі сияқты үшіншісіне қатысты біреуін таңдау керек. Тапсырмалар саны-20. Орындау уақыты-7 минут.
- ✓ "Жіктеу" - пайымдау қабілетін бағалау. Субъект жалпы ұғыммен 2 сөзді белгілеуі керек. Тапсырмалар саны-16. Жұмыс уақыты-8 минут.
- ✓ "Санау" - практикалық математикалық ойлаудың даму деңгейін бағалау. Субтест 20 арифметикалық есептен тұрады. Шешім уақыты-10 минут.
- ✓ "Сандар қатары" - индуктивті ойлауды, математикалық заңдылықтармен жұмыс істеу қабілетін талдау. 20 тапсырмада сандық қатардың заңдылығын анықтап, оны жалғастыру қажет.

Жұмыс		уақыты-10					минут.	
15	18	21	24	27	30	33	?	
4	10	7	13	10	16	13	?	
17	16	19	18	22	21	26	?	
11	14	15	14	17	18	17	?	
5	8	11	15	19	24	29	?	
8	7	10	11	10	13	14	?	
7	8	6	8	9	7	9	?	
34	35	33	36	32	37	31	?	
41	44	22	26	13	18	9	?	
6	4	8	5	15	11	44	?	
12	15	19	23	28	33	39	?	
5	8	13	20	29	40	53	?	
7	5	10	7	21	17	68	?	
11	15	18	9	13	16	8	?	
8	5	15	18	6	3	9	?	
5	3	6	3	9	5	20	?	
11	9	12	16	11	17	24	?	
16	7	21	13	39	32	96	?	
3	8	15	24	35	48	63	?	
4	5	7	4	8	13	7	?	

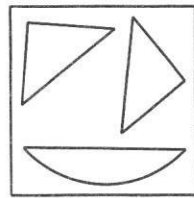
5-сурет "Сандар қатары" субтестіне ынталандырушы материал

"Фигураларды таңдау" - кеңістіктік қиялды, комбинаторлық қабілеттерді зерттеу. Тапсырмаларда бөліктерге бөлінген геометриялық фигуралар келтірілген. Жауапты таңдағанда, бөліктерге бөлінген фигураға сәйкес келетін тіктөртбұрышты табу керек. Тапсырмалар саны-20. Орындау уақыты-7 минут.

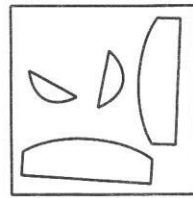

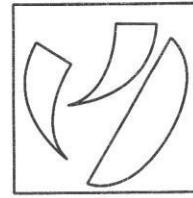
121

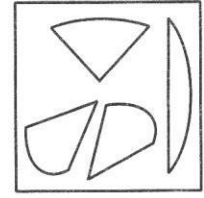
122

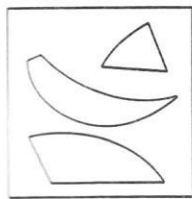
123

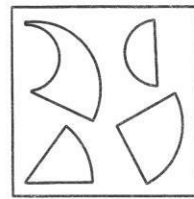
124

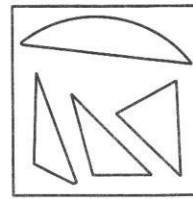
125

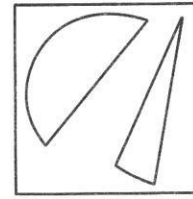
126

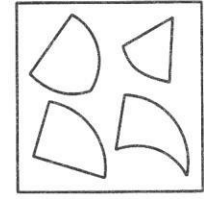
127

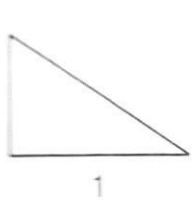
128

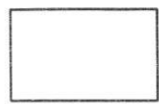
129

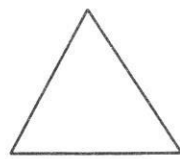
130

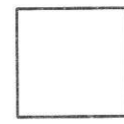
1

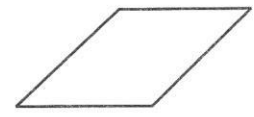
2

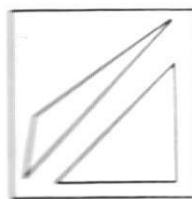
3

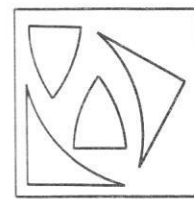
4

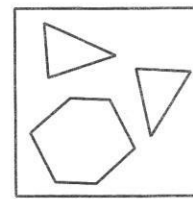
5

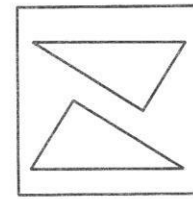
131

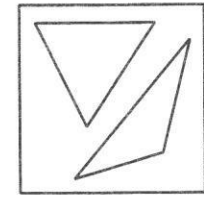
132

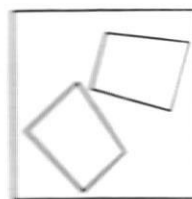
133

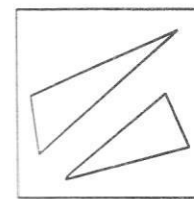
134

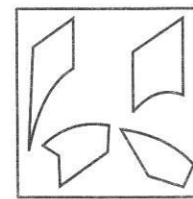
135

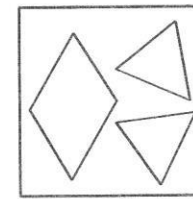
136

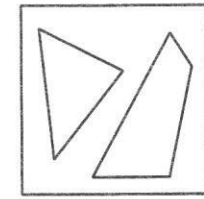
137

138

139

140

6-сурет "Фигураларды таңдау" субтестіне ынталандырушы материал

- ✓ "Текшелер" - кеңістіктік ойлау зерттеледі. Тапсырманы орындау кезінде белгіленген әріптердің біреуі бар текшені анықтау қажет. Шешім уақыты-9 минут.

"Сөздерді есте сақтау" -зейінді шоғырландыру және есте сақтау қабілетіне арналған тапсырма. Заттардың әртүрлі топтарына қатысты бірқатар сөздерді есте сақтау ұсынылады. Содан кейін жедел жадтың қасиеттері қолданылатын тапсырманы орындаңыз. Есте сақтау уақыты-3 минут, тапсырманы орындау уақыты-6 минут.

Барлық тесттің таза уақыты-90 минут. Әрбір дұрыс орындалған тапсырма үшін 1 балл қойылады. Субтест бойынша баллдар сомасы-бастапқы субтесттік баға. Әрбір субтест бойынша бастапқы бағалар мектеп бағаларына ауыстырылады. Осылайша, интеллект құрылымын жеке тапсырмалар топтарын шешудің сәттілік профилімен сипаттауға болады. Бастапқы ұпайлардың қосындысы интеллект деңгейінің жалпы бағасына аударылады.

Р.Амтхауэр сынағы арқылы алынған нәтижелер мыналарға мүмкіндік береді:

- **бизнесе және күш құрылымдарында** арнайы және интеллектуалды дағдыларды қажет ететін кәсіби қызметтің сәттілігін болжау;
- **білім беру** саласында оқу қызметінің табыстылығын болжау;
- **кәсіптік бағдарлау** және жұмыспен қамту салаларында оқу мен мамандықты таңдауға көмектесу;
- **Денсаулық сақтау саласында** – зияткерлік саланың сақталуын диагностикалау.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Когнитивті тест

Өткізу уақыты (мин.) 90-100

Оқыту нысаны ... Жеке/Топтық

Нәтижені талдау ... Қолмен/ Компьютермен

Жас диапазоны: 13 жастан

- Қолдану аясы:**
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
  - ✓ Білім
  - ✓ Кәсіптік бағдар беру
  - ✓ Клиникалық мәселелер

1.4 ГИЛФОРД ТЕСТІ

Әлеуметтік интеллект диагностикасы

Әлеуметтік интеллектті өлшеуге арналған алғашқы сенімді тест 1960 жылдары Дж. Гилфорд және М. Салливанмен ойлап табылған.

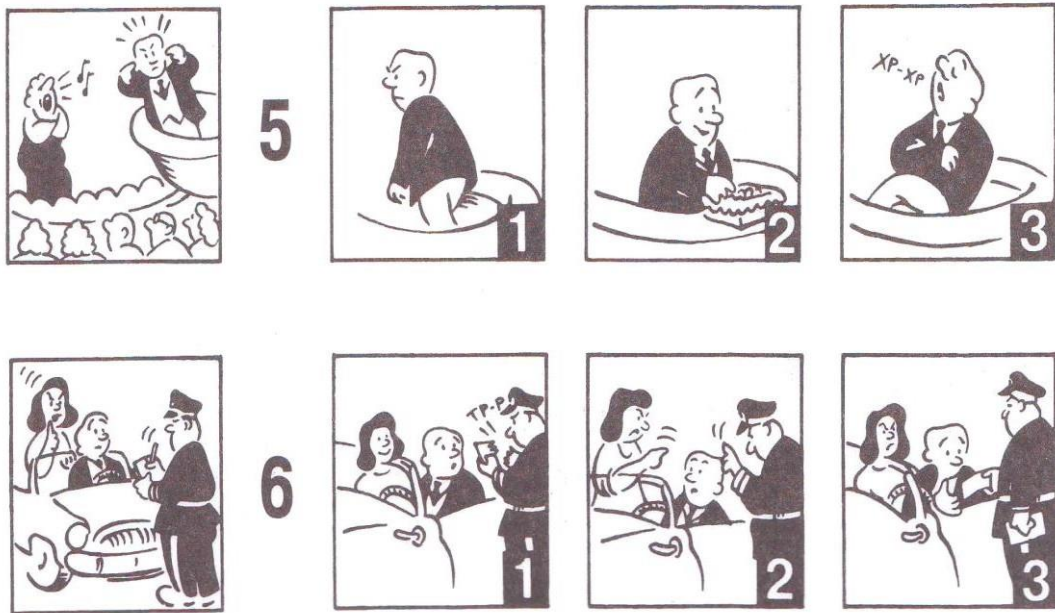
Қазіргі уақытта Париж қолданбалы психология орталығы алған нәтижелерге негізделген сынақ батареясының бейімделген нұсқасы қолданылады.

Әдістеме 4 субтесттен тұрады. Тест әлеуметтік интеллекттің дамуының жалпы деңгейін өлшеп қана қоймай, сонымен қатар адамдардың мінез-құлқын түсінудің жеке қабілеттерін бағалауға мүмкіндік береді: мінез-құлықтың салдарын болжау, вербалды және вербалды емес экспрессияны барабар көрсету, тұлғааралық өзара әрекеттесудің күрделі жағдайларының даму логикасын түсіну, адамдардың мінез-құлқының ішкі мотивтерін түсіну.

I субтест мінез-құлық нәтижелерін тану факторын өлшеуге арналған. Субтестті (14 сұрақ) орындауға шамамен 6 минут уақыт беріледі.

Осы субтесттің әр сұрағында Барни кейіпкерімен болып жатқан күнделікті жағдайды бейнелейтін сурет ұсынылған. Барни - таз адам, мамандығы бойынша даяшы. Сондай-ақ, ол жағдайларға әйелі, кішкентай ұлы және үйде немесе кафеде кездесетін Барнидің достары қатысады. Осы жағдайда әрекет ететін кейіпкерлердің сезімдері мен ниеттерін анықтап, жауап нұсқалары ретінде ұсынылған үш суреттің ішінен осы жағдайды аяқтаудың ең сенімді нұсқасын көрсететін суретті таңдау керек.

II субтест мінез-құлық кластарын тану факторын өлшеуге арналған. Субтестті (15 сұрақ) орындау үшін сізге шамамен 7 минут уақыт беріледі. Осы субтесттің әр сұрағында бір адамның жағдайын, бірдей ойларды, сезімдерді, ниеттерді бейнелейтін үш сурет ұсынылған. Жауап нұсқалары ретінде ұсынылған төрт суреттің бірі бірдей күйді, бірдей ойларды, сезімдерді немесе ниеттерді білдіреді. Бұл суретті табу керек.

7 сурет Гилфорд тестінің I субтестіне ынталандырушы материал

8 сурет Гилфорд тестінің II субтестіне ынталандырушы материал

III субтест мінез-құлықтың өзгеруін тану факторын өлшеуге арналған. Субтестті (12 сұрақ) орындауға шамамен 5 минут уақыт беріледі. Бұл субтесттің әрбір сұрағында бір адам екінші адамға айтып жатқан сөз тіркестері берілген. Осы субтесттің әр сұрағында бір адамның екіншісіне айтатын кейбір сөз тіркесі бар. Сыналушыдан ұсынылған үш қарым-қатынас жағдайында бұл фраза басқа мағынаға ие болатын жағдайды таңдау сұралады.

Мысалы:

Құлағы нашар естейтін адам - жолдасына: "Қайталап жіберіңізші, өтінемін".

Жауап нұсқалары:

- 1) Қорланған адам-танысына.
- 2) Телефоншы-абонентке.
- 3) Студент - профессорға.

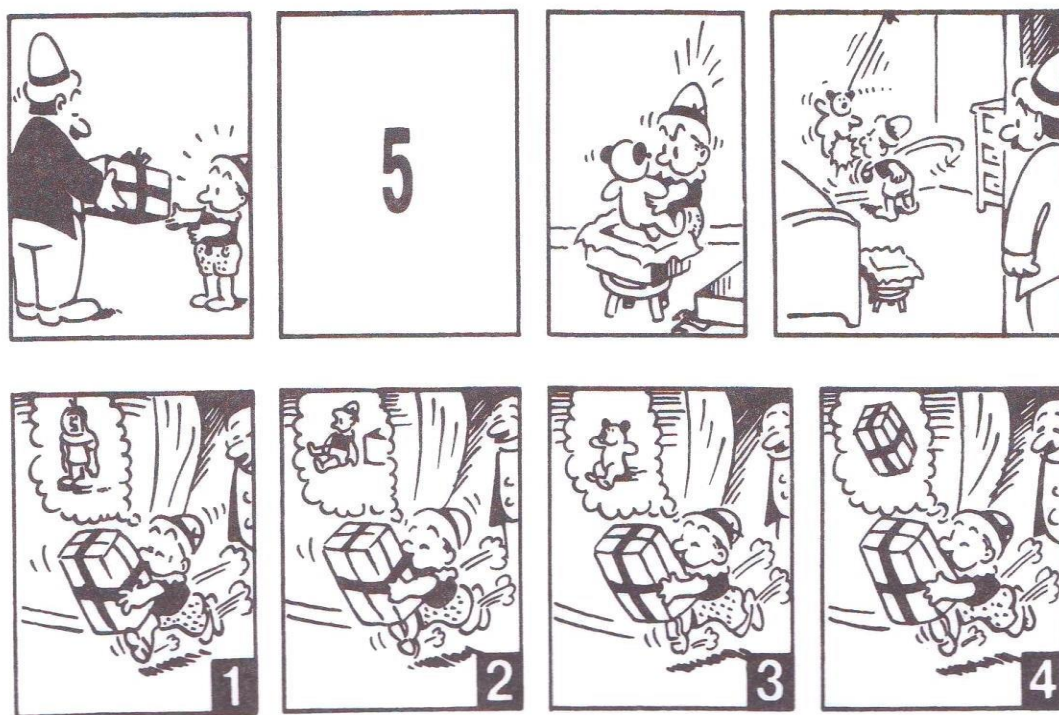
Саңырау адамның жолдасына жүгінуі сыпайы өтініш болып табылады. 2, 3 жағдайындағы бірдей сөйлем бірдей мағынаға ие болады. Тек 1-ші жағдайда, қорланған адамның аузында ол мүлдем басқа мағынаға ие болады. Сондықтан дұрыс жауап - № 1.

1. Человек – своему товарищу: «Вы великолепны».	1. Довольный служащий – своему начальнику. 2. Благодарный ученик – своему преподавателю. 3. Недовольный человек – своему знакомому.
2. Продавец – покупателю: «Вы получите, что надо».	1. Улыбающийся преподаватель – студенту. 2. Врач – пациенту. 3. Рассерженный милиционер – канючащему пьянице.
3. Судья – победителю: «Поздравляю».	1. Отец – победителю. 2. Друг – победителю. 3. Проигравший – победителю.
4. Гордый отец – другу: «Посмотри на нее».	1. Ревнивая девушка – другу. 2. Обрадованный мальчик – другу. 3. Восхищенная девушка – другу.

9 сурет Гилфорд тестінің III субтестіне ынталандырушы материал

IV субтест мінез-құлық жүйелерін тану факторын өлшеуге арналған. Субтестті орындауға (14 сұрақ) 10 минут беріледі.

Бұл субтестте сыналушы Фердинанд туралы әңгімелер бейнеленген суреттермен айналысады. Фердинандтың әйелі мен кішкентай баласы бар. Ол кейбір мекеменің бастығы, сондықтан әңгімелерге оның әріптестері де қатысады. Әр сұрақта Фердинандпен болған белгілі бір оқиғаны бейнелейтін 4 суреттен тұратын серия ұсынылған, сол суреттердің бірі әрдайым бос қалады. Жауап нұсқалары ретінде ұсынылған 4 суреттің ішінен бос квадрат орнына қойылған кезде (сұрақта) мағынасы бойынша Фердинанд оқиғасын толықтыратын суретті таңдау керек. Суретті дұрыс таңдағанда, оқиғаның мәні толығымен нақтыланады, ондағы кейіпкерлердің сезімдері мен ниеттері айқын болады.

10 сурет Гилфорд тестінің IV субтестіне ынталандырушы материал

Әдістемені қолдану аясы:

- **Менеджмент** - клиенттермен тиімді жұмыс істей алатын персоналды таңдау, жұмыс орнында бейімделудің сәттілігін болжау.
- **Педагогика** - педагогикалық қызметтің сәттілігін болжау, мектептегі дезадаптацияның мүмкін себептерін диагностикалау.
- **Күш құрылымдары** - командалық құрамды іріктеу, тиімді тергеу қызметкерлерін іріктеу.
- **Кәсіптік бағдар беру** - мамандық таңдауда көмек беру, таңдалған саладағы қызметтің табыстылығын болжау.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Когнитивті тест
Өткізу уақыты(мин.) ..... 35 - 40
Өткізу нысаны ... Жеке/Топтық
Нәтижелерді талдау... Қолмен/ Компьютермен
Жас диапазоны: 9 жастан
Қолдану аясы: ✓ Қызметкерлермен жұмыс
                              ✓ Білім
                              ✓ Тренингтер
                              ✓ Кәсіптік бағдар беру

1.6 СИЛВЕРДІҢ СУРЕТТІ ТЕСТІ

Тұлғаның когнитивті және эмоционалды салаларын диагностикалау

Американдық арт-терапевт Р. Сильвер жасаған сурет тесті кеңістіктік ойлауды, шығармашылықты, эмоционалды жағдайды және өзіне және басқаларға деген көзқарасты, яғни адамның танымдық және эмоционалды ерекшеліктерін бағалауға мүмкіндік береді. Тесттің Ресейде бейімделуі Арт-терапевтік қауымдастықтың төрағасы, медицина ғылымдарының кандидаты А. И. Копытиннің басшылығымен жүзеге асырылды.

ЗАДАНИЕ 1

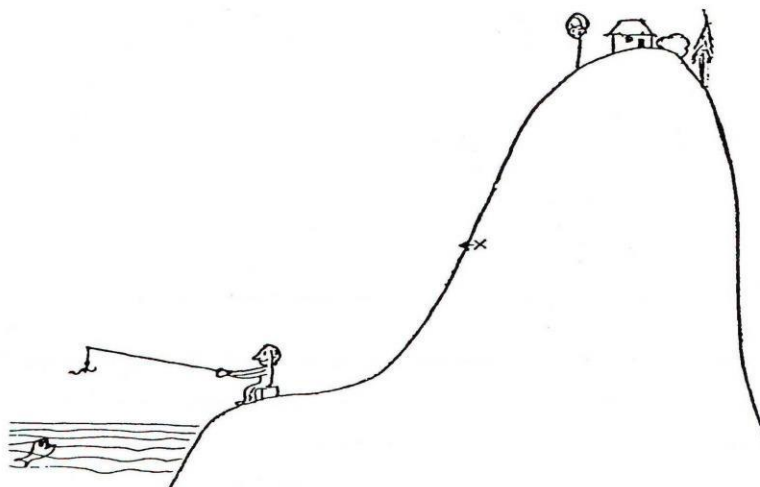
1. Предположим, что Вы выпьете несколько глотков лимонада, потом еще несколько, и еще, и так до тех пор, пока Ваш стакан не будет пуст. Вы можете нарисовать линии в стаканах, чтобы показать, как выглядел бы лимонад, если бы Вы постепенно пили его?

2. Предположим, что Вы наклоните бутылку, наполовину заполненную водой. Вы можете нарисовать линии в бутылках, чтобы показать, как выглядела бы вода?

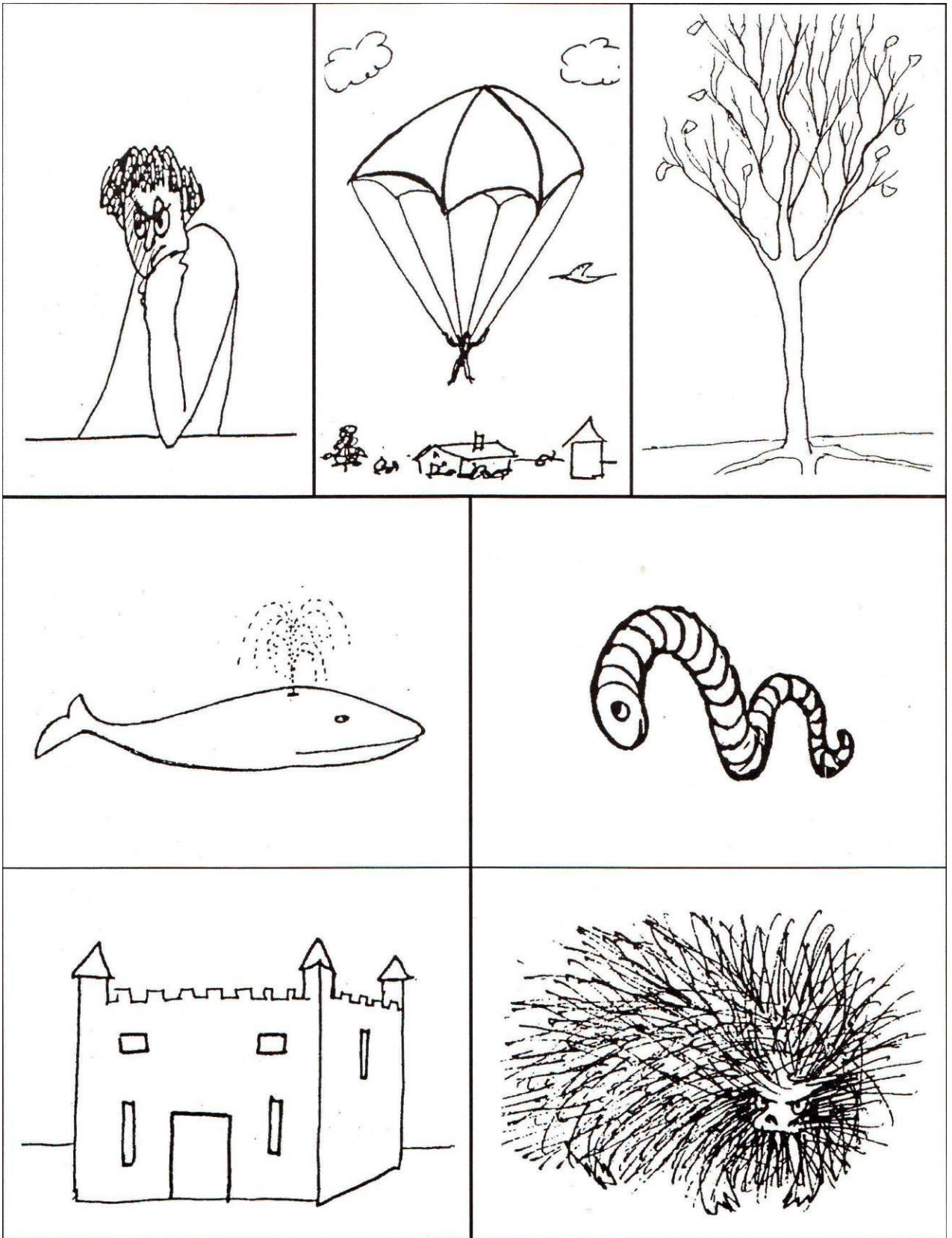

3. Предположим, что Вы поместите дом на том месте, которое отмечено крестиком. Вы можете нарисовать, как он выглядел бы?

11 сурет Сильвердің сурет тесті үшін ынталандырушы материал

12 сурет Сильвердің сурет тесті үшін ынталандырушы материал

Сильвер тестін қолдануға болады :

- эмоционалды бұзылуларды, атап айтқанда, депрессияға, агрессияға, суицидке бейімділікті анықтау мақсатында; психикалық дамудың кешігуін диагностикалау үшін.

Тестілеу барысында сыналушыдан сурет салуды сұрайды, еш сөйлемейді, сондықтан Тест сөйлеу және есту қабілеті бұзылған балалармен және ересектермен жұмыс істегенде өте пайдалы болады.

Сильвер тестінің артықшылығы, көптеген сурет сынақтарынан айырмашылығы, нәтижесінде сіз нормативтік деректермен салыстыруға болатын сандық ұпайларды аласыз.

Ынталандырушы материалда әртүрлі өлшемдегі 3 цилиндр және сурет салу үшін үлгі ретінде гипс пішіні, пішіндерді орналастыру өрісі, тапсырмалары бар стандартты кескіндер бар. Сондай-ақ, жауап бланкілері және тестті орындау мысалдарымен Атлас бар.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Когнитивті тест
Өткізу уақыты (мин.) ..... 15 - 20
Өткізу нысаны ... Жеке/ Топтық
Нәтижені талдау .....Қолмен
Жас диапазоны: 5 жастан
Қолдану аясы: ✓ Клиникалық психология
✓ Білім
✓ Тренингтер
✓ Психотерапия және кеңес беру

1.7 ТОРРЕНС ТЕСТІ

Шығармашылық қабілеттердің диагностикасы

Е. Торренс тесті-бұл әлемдік психологиялық тәжірибеде шығармашылық (креативті) ойлауды өлшеуге арналған ең жақсы стандартталған құрал.

Тест бағалауға мүмкіндік береді:

- ауызша шығармашылықты;
- бейнелі шығармашылықты;
жеке шығармашылық қабілеттер: еркін сөйлеу, икемділік, өзіндік ерекшелік, мәселенің мәнін көру қабілеті, стереотиптерге қарсы тұру қабілеті.
- Е. Торренс тесті бірқатар мәселелерді шешуде пайдалы:
- **менеджмент, консалтинг, саясат** - шығармашылық әлеуеті бар, стандартты емес шешімдер қабылдауға және жаңа белгісіз жағдайларда жол табуға қабілетті қызметкерлерді таңдау;
- **педагогика** - шығармашылық қабілеттерді анықтау, шығармашылық оқушылардың мектептегі бейімделуін болжау, шығармашылық ойлауды дамытуға және тұлғаның шығармашылық әлеуетін іске асыруға ықпал ететін оқу бағдарламаларын сараптау және анықтау.

Ынталандыру материалында ауызша батарея тапсырмаларының альбомы, бейнелі батарея тапсырмалары бар сынақ дәптері (3 субтест), түрлі-түсті ынталандыру фигуралары және ойыншық (мысалы, матадан жасалған піл) бар.

Бірінші батарея ауызша шығармашылық ойлау, екіншісі – көрнекі шығармашылық ойлау, үшіншісі – ауызша және дыбыстық шығармашылық ойлау ретінде белгіленеді. Қолайлы психологиялық атмосфераны құру үшін тесттер сабақ деп аталады. Әр батареяның екі эквивалентті формасы бар.

Ауызша шығармашылық ойлауда алғашқы үш сабақта (сұрау және болжау) жұмбақ бейнелер қолданылады, соған байланысты сыналушы келесі әрекеттерді орындайды: 1) не болғанын түсіну үшін жауап алғысы келетін барлық сұрақтарды жазады; 2) осы жағдайлардың ықтимал салдарын тізімдейді. 4-сабақ кейбір ойыншықтарды пайдалану тәсілдерімен байланысты. 5-сабақта қарапайым заттарды әдеттен тыс пайдалану тәсілдерін тізімдеу қажет. 6-сабақта бір пән бойынша ерекше сұрақтар қойылады. 7-сабақта сыналушы қандай да бір мүмкін емес

жағдай орын алса, не болуы мүмкін екендігі туралы айтуы керек. Бүкіл батареяны орындау үш қасиеттің әрқайсысы үшін жиынтық көрсеткішті береді: жеңілдік, икемділік, өзіндік ерекшелік.

13

сурет Торренс тесті үшін ынталандырушы материал

Көрнекі шығармашылық ойлау 3 сабақты қамтиды. "Суретті салу" кезінде сыналушы өзі таңдаған таза парақтың орнына ашық түсті қисық фигураны орналастырады. Бұл фигура қызықты және қызықты оқиғаны бейнелейтін ерекше суретті салуда бастапқы нүкте ретінде қолданылады. "Суреттерді аяқтау" кезінде тапсырманы орындау үшін бірнеше бастапқы сызықтарды сызып, суретті салу керек. Нәтижелерді санау суреттің көркемдік деңгейіне емес, шығармашылық аспектілеріне негізделген. Үшінші сабақта қысқа параллель сызықтар (а формасы) немесе шеңберлер (в формасы) көмегімен мүмкіндігінше әртүрлі кескіндер жасау қажет. Бейнелеу батареясын орындау 4 жиынтық көрсеткішті береді: жеңілдік, икемділі, өзіндік ерекшелік, дәлдік.

 <p>5. _____</p>	 <p>6. _____</p>
 <p>7. _____</p>	 <p>8. _____</p>
 <p>9. _____</p>	 <p>10. _____</p>

14 сурет Торренс тесті үшін ынталандырушы материал
 Ауызша-дыбыстық шығармашылық ойлау сериясы магнитофонды
 жазу арқылы жүргізілетін екі тесттен тұрады.

Бірінші тест - "дыбыстар мен кескіндер" - таныс және бейтаныс дыбыстарды тану үшін объект ретінде қолданылады.

Екіншісі - "дыбыстық еліктеу және бейнелер" -дыбыстық еліктеу сөздерді қолданыңыз, яғни.қандай да бір затқа немесе онымен әрекетке тән табиғи дыбыстарды имитациялайтын сықырлаған немесе тырсылдағанға ұқсайтын сөздер.

Екі сынақта да сыналушы дыбыстық жазбаны тыңдағаннан кейін бір немесе басқа дыбысқа ұқсас деп санайтын нәрсені жазады. Бірінші тест үш рет ұсынылған төрт дыбыстық тізбектен тұрады, екіншісі төрт рет ұсынылған тоғыз сөзден тұрады. Сыналушыда әр уақытта әртүрлі ассоциациялар шақырылады.

Әр тест бойынша жауаптар тек өзіндік ерекшелік тұрғысынан есептеледі, эмпирикалық түрде анықталған сирек жағдайға сүйене отырып, ерекше жауаптар әдеттегіден жоғары бағаланады.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Когнитивті тест
Өткізу уақыты(мин.) ..... 60 - 90
Өткізу нысаны ..... Жеке
Нәтижелерді талдау ..... Қолмен
Жас диапазоны: 5 жастан
Қолдану аясы:

- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Білім
- ✓ Тренингтер
- ✓ Кәсіптік бағдар беру

2 ТҰЛҒА ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ ДИАГНОСТИКАСЫ

2.1 ШМИШЕК САУАЛНАМАСЫ

Жеке тұлғаның акцентуация түрінің диагностикасы

Жеке тұлғаның акцентуация түрін диагностикалауға арналған, оны зерттеуге типологиялық көзқарасты жүзеге асыру болып табылады. 1970 жылы Г. Шмишек жариялаған. Тест "иә" немесе "жоқ" деп жауап беруді қажет ететін 88 сұрақтан тұрады. Сауалнаманың қысқартылған нұсқасы да әзірленді.

Осы әдістеменің көмегімен жеке тұлғаның акцентуациясының келесі 10 түрі анықталады:

1. **Демонстрациялық тип.** Ол ығыстыру қабілетінің жоғарылауымен сипатталады.

2. **Педантикалық тип.** Бұл типтегі адамдар қаттылықтың жоғарылауымен, психикалық процестердің инерттілігімен, травматикалық тәжірибені ығыстыра алмауымен ерекшеленеді.

3. **"Кептелу" типі.** Аффекттің шамадан тыс болуы тән.

4. **Қозғыш тип.** Импульсивтіліктің жоғарылауы, қозғыштар мен қызығушылықтың әлсіреуі.

5. **Гипертимиялық тип.** Көңіл-күйдің жоғарылауы оптимизммен және жоғары белсенділікпен үйлеседі.

6. **Дистимиялық тип.** Көңіл-күйдің төмендеуі, пессимизм, өмірдің көлеңкелі жақтарын бекіту, тежелу.

7. **Мазасыз-қорқақтық тип.** Қорқынышқа бейімділік, ұялшақтық және үрейленушілік.

8. **Циклотимиялық тип.** Гипертимиялық және дистимиялық фазалардың өзгеруі.

9. **Аффективті-экзальтивті тип.** Қуаныш күйінен қайғы күйіне көшудің жеңілдігі. Қуаныш пен қайғы — бұл жағдайдың негізгі серігі.

10. **Эмотивті тип.** Аффективті-экзальтивті деңгейге байланысты, бірақ көріністер соншалықты күшті емес. Бұл типтегі адамдар ерекше әсер мен сезімталдықпен ерекшеленеді.

Сауалнаманың балалар мен ересектерге арналған нұсқалары бар.

Акцентуацияның әрбір түрі бойынша ең жоғары көрсеткіш-24 балл. Акцентуацияның белгісі 12 балдан жоғары көрсеткіш болып саналады. Алынған мәліметтер "жеке акцентуация профилі" түрінде ұсынылуы мүмкін.

Г. Шмишектің сауалнамасы білім беруде, кәсіби іріктеуде, практикалық психологтардың жұмысында қолданылады.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Тұлғалық сауалнама

Өткізу уақыты (мин.) ..... 40 - 50

Өткізу нысаны .....Жеке/ Топтық

Нәтижелерді талдау .....Қолмен

Жас диапазоны: 7 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Кәсіби іріктеу
- ✓ Білім
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Жеке кеңес беру

2.2 КЕТТЕЛДІҢ ФАКТОРЛЫҚ ТҮЛҒАЛЫҚ САУАЛНАМАСЫ

Балаларға, жасөспірімдерге және ересектерге арналған сауалнамалардың толық жиынтығы

Кеттелдің факторлық тұлғалық сауалнамасы ең танымал және әмбебап психодиагностикалық құралдардың бірі болып табылады және әрбір практикалық психологтың арсеналында лайықты орын алады.

Бұл тест "жеке қасиеттер теориясына" негізделген, оған сәйкес тұлға өзінің ішкі мәні мен мінез-құлқын анықтайтын бастапқы қасиеттердің жиынтығы ретінде сипатталады. Тестілеу нәтижелері адамның жеке басының әртүрлі аспектілерін көрсетеді:

- коммуникативті саланың ерекшеліктері;
- мінез-құлықты эмоционалды-ерікті реттеу;
- әлеуметтік бейімделу дәрежесі, әлеуметтік емес мінез-құлыққа бейімділік;
- эмоционалды, жеке мәселелердің, көшбасшылық, шығармашылық әлеуеттің болуы.

Сауалнаманың ересектерге арналған нұсқасында 16 жастан асқан адамдармен жұмыс істеуге арналған 16 жеке тұлғаны өлшейтін 187 сұрақ бар.

Жасөспірімдер нұсқасы-140 сұрақтан, 14 көрсеткіштен тұрады және 12 жастан 16 жасқа дейін қолданылады.

Балалар нұсқасы-120 сұрақты, 12 шкаланы қамтиды және 7 жастан 12 жасқа дейінгі балаларға арналған.

Р. Кеттелдің факторлық тұлғалық сауалнамасы менеджментте, кәсіби іріктеуде және кәсіптік бағдарлауда, күш құрылымдарында, клиникалық психологтардың тәжірибесінде және білім беруде кеңінен қолданылады.

В качестве примера интерпретации приводится реальный случай, взятый из работы Karson и O'Dell (1975). Изображенный профиль принадлежит 33-летнему мужчине, занимающему высокий ответственный пост, обратившемуся к психологу из-за возникших на работе проблем. Представленная интерпретация проводилась «вслепую» (без встречи с обследуемым).

Факторы	Отрицательный полюс	Стены										Положительный полюс
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
A	Шизотимия											Аффектотимия
B	Низкий интеллект											Высокий интеллект
C	Слабость «Я»											Сила «Я»
E	Конформность											Доминантность
F	Десургенсия											Сургенсия
G	Слабость «Сверх-Я»											Сила «Сверх-Я»
H	Трекция											Пармия
I	Харрия											Премсия
L	Алаксия											Протенсия
M	Праксерния											Аутия
N	Естественность											Искусственность
O	Гипертимия											Гипотимия
Q ₁	Консерватизм											Радикализм
Q ₂	Социабельность											Самодостаточность
Q ₃	Импульсивность											Контроль желаний
Q ₄	Нефрустрированность											Фрустрированность

15 сурет Кеттелл әдісімен диагностикалық нәтижелерді түсіндірудің мысалы

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....	Тұлғалық сауалнама
Өткізу уақыты (мин.)	40 - 50
Өткізу нысаны	Жеке/Топтық/ Компьютерлік
Нәтижені талдау	Қолмен/ Компьютермен
Жас диапазоны:	7 жастан
Қолдану аясы:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Кәсіптік бағдар беру ✓ Қызметкерлермен жұмыс ✓ Тренингтер ✓ Психотерапия және кеңес беру ✓ Білім

2.3 БАЛАЛАР АППЕРЦЕПЦИЯСЫНЫҢ ТЕСТІ (САТ)

Эмоционалды жағдайдың, қажеттіліктердің және жеке тұлғаның диагностикасы

Балалар апперцепциясының тестін (SAT) американдық эго-психология мамандары, психоаналитикалық психиатрлар Л.Беллак және С. Беллак жасаған. САЙТ стандартты ынталандыруды қабылдаудағы жеке айырмашылықтардың динамикасын зерттеуге негізделген проективті әдіс болып табылады.

Тест 3 жастан 10 жасқа дейінгі ең кішкентай клиенттермен диагностикалық жұмыс жасауға арналған.

САТ баланың қиялын зерттеуге мүмкіндік береді:

- ✓ маңызды адамдармен қарым-қатынас,
- ✓ баланың қорғаныс механизмдері және бейімделу мүмкіндіктері,
- ✓ бейсаналық тәжірибелер мен қақтығыстар,
- ✓ белгілі бір психикалық бұзылулардың болуы.

САТ сізге психологтардың, психиатрлардың, педиатрлардың, тәрбиешілердің және әлеуметтік қызметкерлердің жұмысына қажетті баланың нәзік және қол жетімді емес ішкі әлемі туралы бай материал алуға мүмкіндік береді.

Тест әртүрлі жағдайларда жануарларды бейнелейтін 10 суреттен тұрады, өйткені кішкентай балаларға адамға қарағанда жануардың бейнесімен қиялдау оңайырақ болып табылады.

Суреттердегі бір немесе басқа жануар әдетте адам жағдайларында, әзіл-оспақты суреттер мен балалар кітаптарына тән антропоморфтық түрде бейнеленген.

Суреттер қиялды оятуға арналған:

- ✓ азық-түлік мәселелерімен байланысты,
- ✓ ауызша белсенділікті қажет ететін әрекеттермен байланысты,
- ✓ бауырластардың бәсекелестігімен байланысты,
- ✓ ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынасқа байланысты,
- ✓ агрессивтілікпен байланысты,
- ✓ өзін күтуге үйренумен байланысты
- ✓ бала тәжірибесінің өзге түрлерімен байланысты.

16-сурет Балалар апперцепциясының тестіне арналған ынталандырушы материал (САТ)

Түйіндеме:

Әдістеме санаты: ...Проективті әдістеме

Өткізу уақыты (мин.) ..... 20 - 60

Өткізу нысаны ..... Жеке

Нәтижені талдау ..... Қолмен

Жас диапазоны: 3 жастан 10 жасқа дейін

Қолдану аясы:

- ✓ Психотерапия және кеңес беру
- ✓ Клиникалық психология

2.4 ЛЮШЕРДІҢ ТҮСТЕР ТЕСТІ

Эмоционалды жағдайдың диагностикасы

Люшердің түстер тесті 1948 жылы жарық көрді. Тест 8 түсті картадан тұрады және жеке тұлғаны екі өлшем бойынша бағалауға мүмкіндік береді: гетерономділік – автономділік және активтілік – пассивтілік.

Тест тұрақты қасиеттердің сипаттамасын талап етпейді. Ол түстердің адамның мінез-құлқындағы әртүрлі маңыздылығы туралы гипотезаға негізделген. Мұны сыналудың ұзақ уақыт бойы қызыл түске қарауға шақырылған тәжірибелер растайды. Нәтижесінде қан қысымының жоғарылауы, тыныс алу жиілігінің жоғарылауы, жүрек соғысы болды. Сонымен, қызыл түс жүйке жүйесіне қоздырғыш әсер еткенін көруге болады. Көк түстің әрекеті керісінше әсер етті: қан қысымы төмендейді, жүрек соғысы, тыныс алу баяулайды.

Макс Люшер түстерге өзіндік түсіндермелер берді. Бұл техникада әр түстің өзіндік тұрақты мәні бар:

- ✓ **мысалы, көк - тыныштық пен жайлылықты білдіреді;**
  - ✓ **жасыл түс табандылықты, өзіне деген сенімділікті, қыңырлықты білдіреді;**
  - ✓ **қызыл түс үстемдікті, сексуалдылықты білдіреді;**
  - ✓ **сары түс-өзгергіштік, өзіндік ерекшелік, көңілділік.**

Люшердің түстер тесті бағалау үшін қолданылады:

- психоэмоционалды күйді;
- жүйке-психикалық тұрақтылық деңгейін;

депрессиялық жағдайларға және аффективті реакцияларға бейім адамдарды анықтау.

Толық ынталандыру материалы-73 түсті карталар жиынтығы. Көбінесе 8 даналық қысқартылған түсті карталар жиынтығы қолданылады.

Сыналушыдан ақ фонға орналастырылған 8 картаның ішінен ең жағымды түстің бірін таңдауды сұрайды. Оның таңдауына дәм де, сән де әсер етпеуі керек. Бұл карта бір жаққа қойылады. Содан кейін олар қалғандарынан біреуі қалмайынша қайта таңдауды сұрайды. Біраз уақыттан кейін процедура қайталанады (бұрын таңдалған түстерді еске түсірмей).

Негізгі түстерге мыналар жатады:

- ✓ **көк,**
- ✓ **сары,**
- ✓ **қызыл,**
- ✓ **жасыл.**

Және 4 қосымша:

- ✓ **күлгін,** ол қызыл мен көк түстің араласуы болып табылады;
- ✓ **қоңыр** – сары-қызыл мен қара түстің араласуы;
- ✓ **сұр** – ешқандай түстен тұрмайды, психологиялық және физиологиялық бейтарап;
- ✓ **қара** – түсті жоққа шығару.

Осылайша, сыналушы ең жақсы көретін түс бірінші орында. Сегізінші орынды антипатикалық түс алады. Жолдың басындағы позиция артықшылықты білдіреді, содан кейін немқұрайлылық аймағы, соңында қабылдамау аймағы орналасқан.

Жанжал болмаған кезде және жақсы эмоционалды жағдайда негізгі түстер бірінші орынға ие болуы керек. Біріншісіндегі қосымша түстер мазасыздық, стресс, қорқыныш, қайғы туралы айтады.

Әдістеме қолданыла алады:

- кадрлық іріктеу кезінде;
- өндірістік кеңес беру кезінде;
- тұлғааралық қарым-қатынас мәселелерінің диагностикасы кезінде;
- жар таңдау кезіндегі ұсыныстарда.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты: ..... Проективті әдістеме

Өткізу уақыты (мин.) ..... 3 - 5

Өткізу нысаны ..... Жеке

Нәтижелерді талдау ... Қолмен/ Компьютермен

Жас диапазоны: 5 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Клиникалық психология
- ✓ Тренингтер
- ✓ Психотерапия және психологиялық кеңес беру

2.5 СОНДИ ТЕСТІ

Эмоционалды жағдайдың, тартымдылық пен қажеттіліктердің диагностикасы

1947 жылы швейцариялық дәрігер, психоаналитик және психолог Леопольд Сонди жасаған проективті тест:

- адамның талпыныстарының мазмұны мен құрылымын диагностикалау үшін;
- тұлғаның эмоционалды жағдайы мен қасиеттерін бағалау үшін; әртүрлі аурулардың, кәсіби, жыныстық және қылмыстық қалаулардың ықтималдығын болжау үшін қолданылады.

Әдіс қарапайым, білім деңгейіне және мәдени байланысына қарамастан психикалық және еріктік шиеленісті қажет етпейді.

Ынталандыру материалы-бұл адамның бет-әлпетінің 8 фотосуретінен тұратын 6 серия. Сыналушының міндеті 48 фотопортретті "өте ұнату" мен "өте ұнатпау" арасындағы интуитивті бағалауға сүйенеді. Сыналушы туралы пайымдаулар мыналарды қамтиды: оның қозғыштық дәрежесі, ашықтық дәрежесі, эмоционалды қабылдау дәрежесі, қоршаған ортаға қарсы тұруға дайын болу дәрежесі. Бұл сипаттамалар психодиагностикада кең таралған Р.Кеттелл сауалнамасының төрт екіншілік факторына сәйкес келеді.

17 сурет Сонди тестіне арналған ынталандырушы материал

Өзінің әдісін негіздеу үшін Сонди ең айқын күш пен психодиагностикалық маңыздылығы адамның ең маңызды қажеттіліктеріне сәйкес келетін және оның генетикалық анықталған және динамикалық өзекті тенденцияларына сәйкес келетін портреттерге ие деп болжайды. Сонди өзінің болжамдарын эксперименттік зерттеулер мен клиникалық бақылаулармен дәлелдейді.

Компьютерлік тестілеу және нәтижелерді өңдеу көптеген сандық көрсеткіштер мен индекстерді алуға мүмкіндік беретін әдістемемен жұмыс істеуді жеңілдетеді.

Әдістемені қолдануға болады:

- **клиникалық практикада, психологиялық кеңес беру және психотерапияда** – клиенттердің проблемалары мен мүмкіндіктерінің мазмұнын нақтылау, стресс пен эмоционалдық бұзылулардың деңгейін анықтау, психологиялық және фармакологиялық түзетудің, сот-психологиялық сараптаманың тиімділігін бағалау үшін;
- **персоналды басқару және кәсіби кеңес беруде-кәсіби бағдар беру және кәсіби іріктеу, қызметкерлердің кәсіби әлеуетін бағалау, төтенше жағдайларда олардың мінез-құлқын болжау және әртүрлі міндеттерді шешудің тиімділігі, ынталандыру әдістерін таңдау.**

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Проективті әдістеме

Өткізу уақыты (мин.) ..... 15 - 20

Өткізу нысаны .....Жеке/ Компьютерлік

Нәтижені талдау .....Қолмен/ Компьютермен

Жас диапазоны: 10 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Клиникалық психология
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Тренингтер
- ✓ Психотерапия және кеңес беру

2.6 РОЗЕНЦВЕЙГТІҢ ФРУСТРАЦИЯЛЫҚ ТЕСТІ

Стресстік жағдайлардағы реакцияның диагностикасы

Фрустрация жағдайында адамның мінез-құлқының ерекшеліктерін зерттеудің проективті сурет салу әдісін 1944 жылы американдық психолог Саул Розенцвейг әзірледі және "С.Розенцвейгтің фрустрациялық сынағы"деп аталған болатын. Әдістеменің балалар нұсқасы 1948 жылы ұсынылды.

Тест стресстік жағдайларда жауап берудің эмоционалды стереотиптерін анықтауға және тұлғааралық қарым-қатынастағы мінез-құлықты болжауға арналған.

Бұл әдістің ынталандырушы жағдайы әлі аяқталмаған әңгімемен айналысатын екі немесе одан да көп адамды бейнелейтін схемалық контур сызбасында жатыр. Бейнеленген кейіпкерлер жынысы, жасы және басқа сипаттамалары бойынша әр түрлі болуы мүмкін. Барлық суреттер үшін ортақ нәрсе-кейіпкерді көңілсіз жағдайда табу.

Ынталандыру материалы бір-бірімен қарым-қатынас жасайтын адамдар бейнеленген 24 картадан тұрады. Суреттерде бейнеленген жағдайларды екі негізгі топқа бөлуге болады.

1. "Кедергілер"жағдайы. Мұндай жағдайларда қандай да бір кедергі, кейіпкер немесе зат көңілін қалдырады, сөзбен немесе басқа жолмен шатастырады.
2. "Айыптау"жағдайы. Бұл жағдайда субъект айыптау объектісі ретінде қызмет етеді.

Бұл түрлер арасында байланыс бар, өйткені "айыптау" жағдайы оның алдында "кедергілер" жағдайы болғанын көрсетеді, онда фрустатор өз кезегінде ренжиді. Кейде субъект "айыптау" жағдайын "кедергі" жағдайы ретінде немесе керісінше түсіндіре алады.

Суреттер субъектіге ұсынылады. "Басқасына жауап беру" арқылы субъект өз пікірін оңай, сенімді түрде баяндайды және жанжалды жағдайлардан шығудың типтік реакцияларын көрсетеді деп болжанады.

18 сурет Розенцвейг тесті үшін ынталандырушы материал

Тестті қолдану әсіресе келесі салаларда тиімді:

- **Менеджмент** - персоналдың іскерлік қасиеттерін бағалау, ұйымдастырушылық және басқарушылық қызметтің сәттілігін болжау, көшбасшылық стилін оңтайландыру бойынша ұсыныстар әзірлеу.
- **Педагогика** - педагогикалық қызметтің сәттілігін болжау, оқушылардың құрдастары мен оқытушыларына қатысты орынсыз мінез-құлқының себептерін анықтау (жанжал, агрессивтілік, оқшаулау және т.б.).
- **Әлеуметтік сала және кәсіптік бағдар беру** - әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету мақсатында әлеуметтік бейімделу деңгейі төмен адамдарды анықтау, мамандық таңдауда көмек көрсету.

- **Қарулы Күштер** - командирлер қызметінің сәттілігін болжау, әскери қызметшілер арасында тәуекел топтарын анықтау (қиындықтарға бейімділіктің жоғарылауы, депрессиялық жағдайларға бейімділік, стресске төзімділіктің төмендігі және т.б.).

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Проективті әдістеме

Өткізу уақыты (мин.) ..... 25 - 30

Өткізу нысаны ..... Жеке

Нәтижені талдау .....Қолмен/ Компьютермен

Жас диапазоны: 7 – 14 жас - балалар нұсқасы

14 жастан жоғары – ересектер нұсқасы

Қолдану аясы:

- ✓ Клиникалық психология
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Кәсіптік бағдар беру
- ✓ Психотерапия және кеңес беру

2.7 "АҒАШ"ГРАФИКАЛЫҚ ТЕСТІ

Адамның жеке типологиялық ерекшеліктерінің диагностикасы

Адам даралығының ерекшеліктерін зерттеу үшін ағаш үлгісін қолданған алғашқы зерттеушілердің бірі швейцариялық кәсіпқой кеңесші Э.Джуккерт болды, ол ағаш кескінінің ерекшеліктерінен адамның өмірлік мәселелерінің көрінісін көрді.

Содан кейін 1934 жылы Ж. Шлибе 4 жастан 18 жасқа дейінгі 478 субъект жасаған 4519 суреттен тұратын ағаш суреттерінің жинағын жинады.

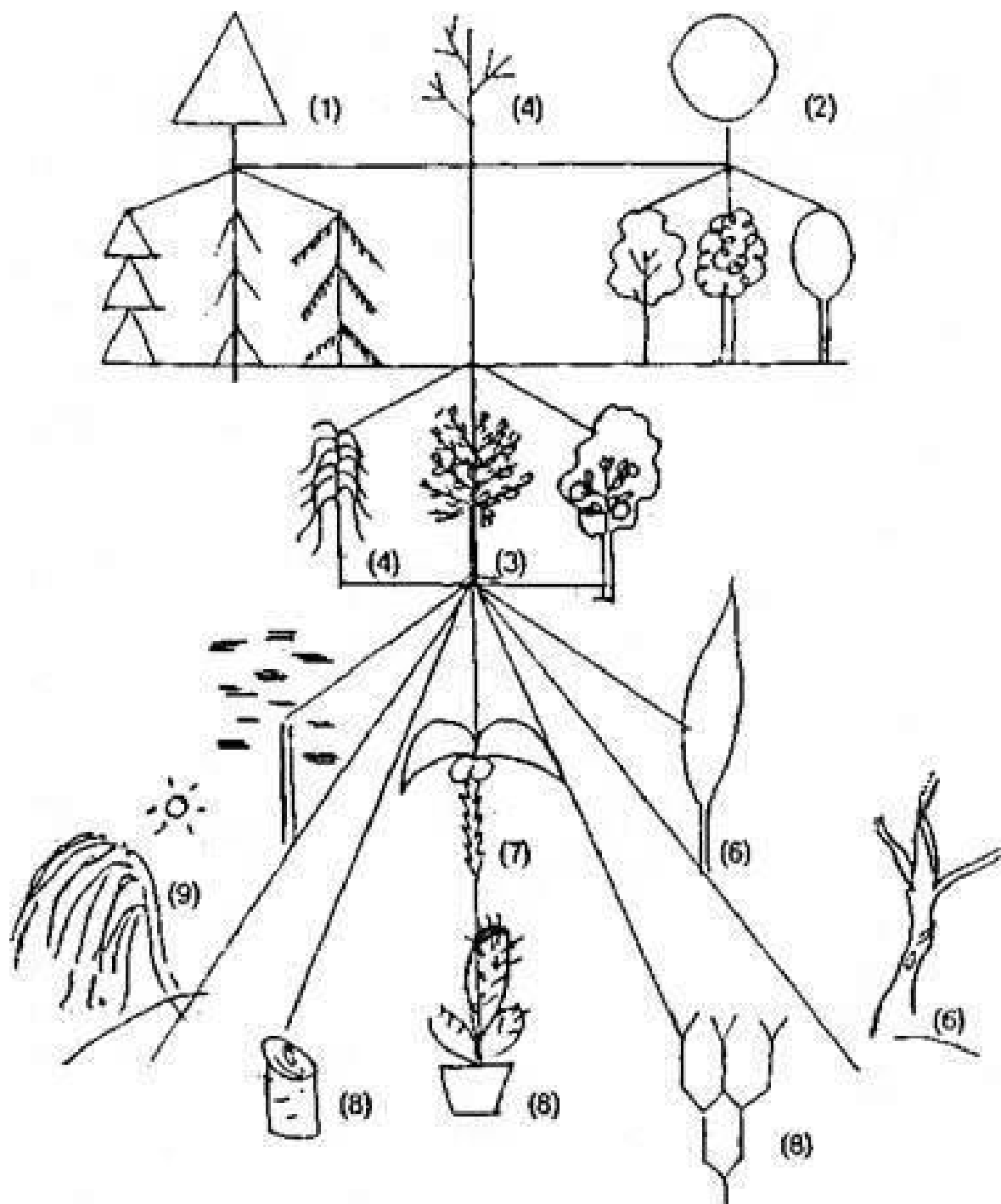
Оның нұсқауларына сәйкес кезекпен "жай ағаш", "өлі", "мұздатылған", "бақытты", "қорқынышты", "қайғылы" және "өліп жатқан" ағаштарды бейнелеу қажет болды. Қазірдің өзінде мұндай суреттердің кейбір тән ерекшеліктері атап өтілді: "мұздатылған" ағаш әдетте ең кішкентай, "өлі" ағаш көлденең күйде, "бақытты" ең үлкен, тәжі көтерілген. Бірінші суреттегі - "жай ағаш", Дж.Шлибенің пікірінше, адамның жеке ерекшеліктері ең көп көрінеді, дегенмен жеке айырмашылықтар барлық суреттерде оңай байқалады.

1949 жылы К. Кохтың ағаш суретіне арналған жұмысы жарық көрді. Онда сіз сурет белгілерін салыстыруға және біріктіруге негізделген Мұқият психологиялық талдауды таба аласыз. Алайда, нәтижелерді түсіндіруді Кох психоанализ тұрғысынан жүзеге асырғанын атап өткен жөн: сонымен бірге ағаш кескінінің белгілерін бейнелеуге үлкен мән берілген.

Клиникалық тәжірибеде ағаш үлгісін пайдалану туралы деректер бар, онда Кох белгілеген белгілер қолданылады, бұл факторлық талдау арқылы статистикалық өңдеу арқылы алынған нозологиялық шкала деп аталады.

Нұсқаулық: "Сізге қағаз парағында ағаш сызбасын жасау ұсынылады. Сіз өзіңіз қалаған кез келген ағашты бояй аласыз. Сурет қаламмен немесе қарындашпен жасалады".

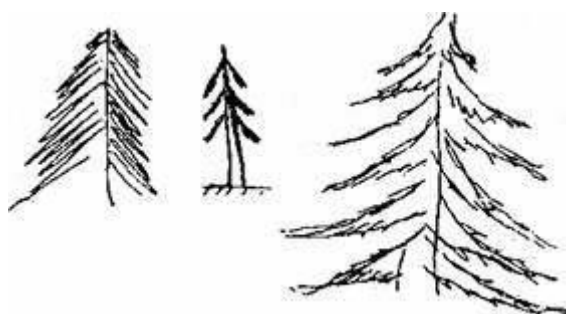
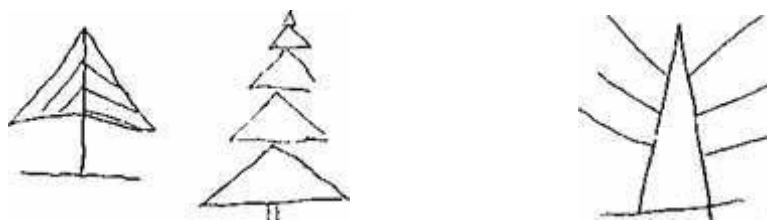
Әр түрлі жыныстағы және жастағы адамдар жасаған суреттердің едәуір санын талдау кезінде (авторлар 2000-нан астам суреттерді талдады, субъектілердің жасы 7-ден 60 жасқа дейін) ағаш кескіндемесінің бірнеше тұрақты түрлерін бөліп көрсетуге, сондай-ақ ағаш кескінінде қолданылуы адамдардың кейбір жеке айырмашылықтарын көрсететін бірқатар нақты бөлшектерді анықтауға мүмкіндік алды.

19 сурет Ағаш кескіндерін саралау схемасы

1 түрі — "шырша". Шыршаның бейнесі өте алуан түрлі: схемалық түрде ұсынылғаннан бастап егжей-тегжейлі, көптеген бұтақтары мен инелері бар. Шыршаның сызбасын орындайтын адамдар көбінесе

үстемдікке, ұйымдастырушылық қабілеттерге, белсенділікке бейімділікпен сипатталады.

20-сурет Шыршаның түрлері

2 түрі — "синтетикалық". Ағаштың бұл түрінің суреттері бөлшектердің болмауымен сипатталады. Ағаш жеңілдетілген схема ретінде бейнеленген — бұл әдетте дін мен тәж. Көбінесе ағаш үлгісінің мұндай орындалуы синтетикалық когнитивті стильге бейім адамдарда кездеседі, олар үшін бөлшектер үлкен мәнге ие емес, олар жалпы тәртіп мәселелеріне көбірек қызығушылық танытады. Философиялық білімі бар немесе

философияға бейімділігі бар адамдарда жиі кездеседі", яғни ең айқын жалпылау, бұл "синтетикалық когнитивті стиль" деп аталады.

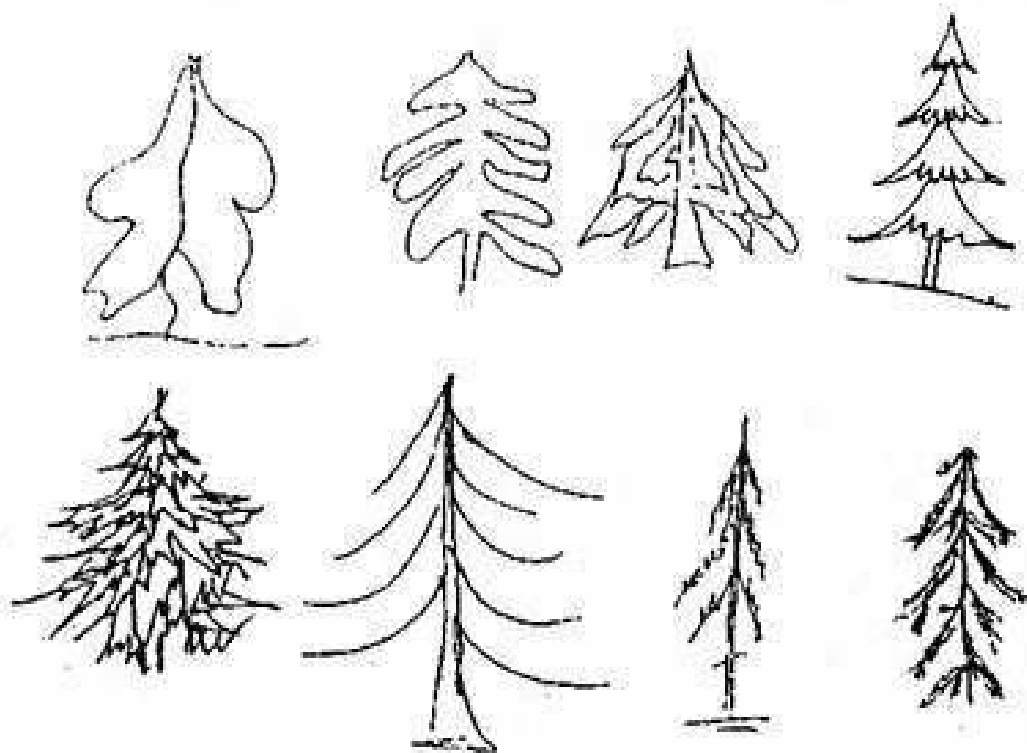
3 түр — "педантикалық". Үлгінің бұл түрі екінші түрге қарама-қарсы. Ағаш Мұқият сызылған, шынайы, көптеген бөлшектермен: жапырақтары, қабығы, бұтағы, ағаштың етегіндегі топырақ және т.б. әдетте, ағаш кескінінде көптеген бөлшектерге жүгінетін адамдар педантикалық, ұқыптылықпен ерекшеленеді. Көбінесе бұл ағаш кескіндеме бухгалтерлер, экономистер, сондай-ақ бухгалтерлік қызметке бейім адамдарда кездеседі, олар үшін әр бөлшек маңызды. Мұны "аналитикалық когнитивті стиль" деп атауға болады.

4 түрі — "қысқы". Ағаштың 4 түрі діннен шыққан жалаңаш бұтақтардың бейнесімен сипатталады. Көбінесе мұндай ағаш балалық жеделдіктің айқын белгілері бар адамдармен салынады. Олардың таңдану және бәрін көру қабілеті көбінесе тривиальды емес шешімдерге, шығармашылықтың көріністеріне алғышарттар жасайды. Бұл балаларда жиі кездеседі.

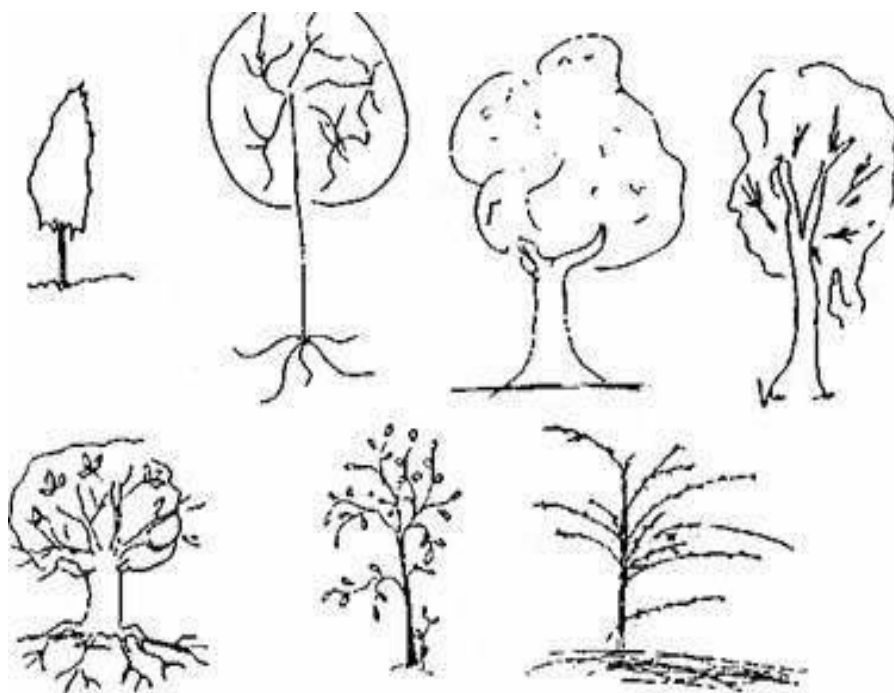
5 түрі — "пикниктік". Бұл түр ағаштың тәжінің әсемдігін баса көрсетумен сипатталады. Ағаштың бұл бейнесі көбінесе пикниктік қосындысы бар адамдарға тән, бірақ ол бұрын айтылған интуитивті типтегі адамдарда да кездеседі.

6 түрі — "эстетикалық". Суреттің бұл түрі бейнелеу құралдарын жақсы білетін адамдарға, эстетикалық форманың дамуына, көңіл-күйді, эстетикалық тәжірибені жеткізе білуге тән. Эстетикалық түрі кейде стильдеу түріне ие, өте қысқа және сонымен бірге ерекше. Әдетте мұндай сурет суретшілерге немесе кескіндеме, графика әуесқойларына тән.

Кескіннің эстетикалық түрін 21 және 22-суреттерде көрсетілгендей басқа түрлермен біріктіруге болады.

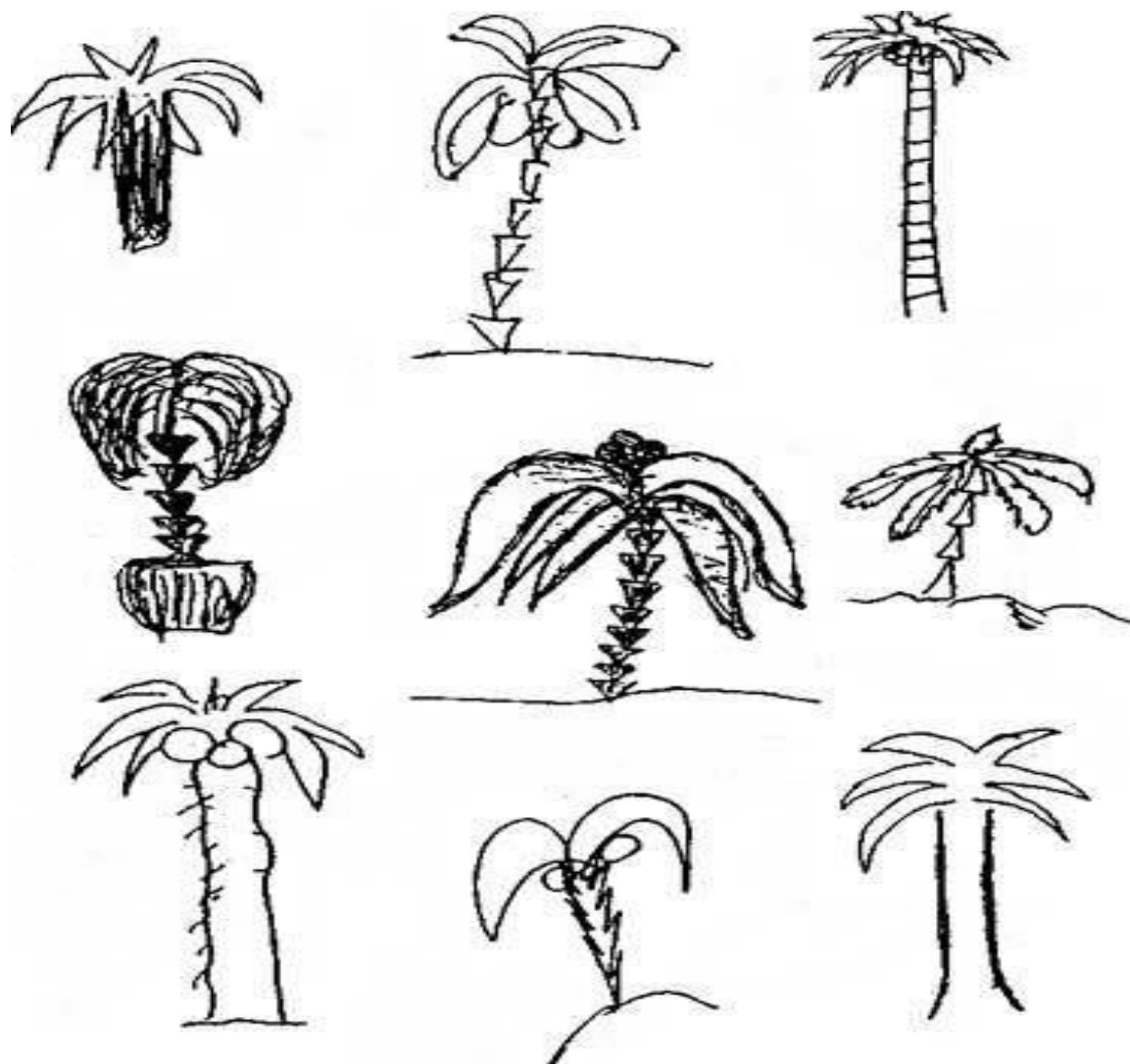

21 сурет Шыршаның эстетикалық түрлері

Сурет 22 Ағаш үлгісінің эстетикалық орындалуының түрлері

7 түр - "пальма", "экзотикалық тип". Бұл әдетте жастарда кездеседі; экзотикалық және экстравагантты киімге, мінез-құлыққа бейім, алыс елдерге саяхаттау туралы ойлармен өмір сүретін адамдарда. Олар экстравагантты киінеді, ерекше, экстравагантты пікірлер айтады, романтизмге бейім.

23-сурет Ағаш кескінінің 7 түрі

8 түр - "ерекше ағаш". Ағаштың бұл түрінің бейнесі әдетте үлкен, қыңырлы, өзіндік ерекшелігі бар. Ағашта экзотикалық гүлдер мен жемістер, сынықтары бар ерекше тәж және күшті дін, сондай-ақ бұтақтарда ілулі тұрған көптеген күтпеген заттар болуы мүмкін: техникалық құрылғылар, бөлшектер, ойыншықтар. Олар сондай-ақ пікірлердің өзіндік ерекшелігі, ерекше мінезі, ерекше даралығы бар адамдарда кездеседі.

24-сурет Ағаш кескінің 8 түріне тән сорттар

9 түрі — "сюжет". Бұл түрге табиғаттың суреті тән, онда бір немесе бірнеше ағаштар, сондай — ақ аспан мен күн немесе ай бейнеленген; желдің әсерінен ағаштан жапырақтар түсіп, құстар ұшады және т. б. Ағашты шатқалдың баурайында бұтақтары төмен қарай қисайып бейнеленуі мүмкін және т. б. Әдетте мұндай сурет салатын адамдар сюжеттер, әңгімелер ойлап табуға, сценарийлер жазуға бейім.

Аралас түрі. Бір немесе басқа түрге жатқызуға болатын ағаштармен қатар, суреттерде әртүрлі типтегі элементтері бар және аралас түрге жататын ағаштар бар. Бұл жағдайда сурет схемалық түрде бейнеленген тәждің ішіндегі бұтақтардың контурын немесе тәж сызығымен жиектелген бұтақтары, жапырақтары бар егжей-тегжейлі ағашты білдіруі мүмкін. Ағаштың кез-келген түрін эстетикалық тұрғыдан жасауға болады.

Интерпретация II ("бөлшектер психологиясы")

Тестті орындаудың қарапайымдылығына қарамастан, ағаш сызбасында көптеген мәліметтер болуы мүмкін, олар практикалық психолог үшін сигнал бола отырып, баламен немесе ересек адаммен диалогты дұрыс құруға, даралықтың белгілі бір белгілерін, сондай-ақ өмірлік жағдайларды нақтылау үшін сұрақтарды мақсатты түрде тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Мысалы, сұрақтар:

1. Ол қалай аталады?
2. Жылдың қай мезгілі?
3. Ол қайда өседі? (саябақта, орманда, тауда және т. б.)
4. Жалғыз өседі ме, әлде басқа ағаштардың арасында ма?
5. Ағаштың жасы?
6. Ол басқа ағаштардан жоғары ма, әлде төмен бе?
7. Егер ағаш адамға айналса, ол қандай болады? (ер, әйел, қарт, бала) - сыналуды үшін өзекті жағдайға шығу
8. Мінезі қандай?
9. Ол нені жақсы көреді?
10. Неден қорқады?

Әрі қарай, психолог сызбаны, ағаш діңінің, жапырақтардың, тамырлардың және т. б. ерекшеліктерін ескере отырып түсіндіреді.

ест балалар психологиясында сәтті қолданылады, өйткені ағаш символы адамға бала кезінен түсінікті және арнайы сурет салу дағдыларын қажет етпейді. Суретті түсіндірудің негізінде ағаштың өсу тенденциясы мен психикалық даму арасындағы гипотетикалық ұқсастық жатыр.

Балалардың дамуын бақылау, қабілеттерін анықтау және одан әрі кәсіптік бағдарлау үшін жоғары сынып оқушыларын тестілеу, психикалық ауытқуларды немесе ауруларды диагностикалау кезінде ерекшеліктерді анықтау әдістемесі ең тиімді болып табылады. Автор әдістемені практик-психологтарға, дәрігерлерге, мұғалімдерге және тіпті ата-аналарға қолдануды ұсынады, олар баланың жасаған ағаш үлгісінен оның бейімділігінің табиғатын, басым көңіл-күйі мен мінез-құлық ерекшеліктерін анықтай алады.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Тұлғалық сауалнама
Өткізу уақыты (мин.) ..... 10 - 15
Өткізу нысаны ..... Жеке/ Топтық
Нәтижені талдау ..... Қолмен
Жас диапазоны: 4 жастан
Қолдану аясы:

- ✓ Кәсіптік бағдар беру
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Балалар және білім мекемелері
- ✓ Тренингтер
- ✓ Психотерапия және кеңес беру
- ✓ Клиникалық психология

2.8 ММРІ ТҰЛҒАЛЫҚ САУАЛНАМАСЫ

Тұлға диагностикасы

ММРІ тұлғалық сауалнамасы ересектердің психологиялық ерекшеліктерін терең диагностикалауға арналған.

Әдістеме жоғары сенімділікке мүмкіндік береді:

- мінездің ерекшеліктері мен түрлерін анықтауға;
  - мінез-құлық пен қарым-қатынас стилін анықтауға;
  - бейімделу қабілеті мен жасырын психикалық ауытқуларды диагностикалауға;
  - кәсіби жарамдылығын бағалауға;
  - эмоционалды жағдайды және стресстің ауырлығын зерттеуге;
- әр түрлі еңбек қызметіндегі қиындықтардың ықтималдығы мен мазмұнын болжауға.

ММРІ 550 нақтылаушы сөз тіркестерінен тұрады, оған сыналушы "дұрыс", "жалған" немесе "айта алмаймын" деп жауап береді. Тапсырмалардың мазмұны денсаулық (психосоматикалық белгілер, неврологиялық бұзылулар және моториканың бұзылуы), жыныстық, діни, саяси және әлеуметтік қатынастар, білім беру, жұмыс, отбасы, неке мәселелері, сондай-ақ маниакалды күйлер, галлюцинациялар, фобиялар сияқты ең танымал невротикалық және психотикалық мінез-құлық түрлері сияқты салаларды кеңінен қамтиды, ондай-ақ садистік және мазохистік тенденциялар да кіреді.

Мысалы:

Мен тез шаршамаймын.

Мені жыныс мәселесі мазалайды.

Маған қарсы интригалар ойластырылуда деп ойлаймын.

Көптеген адамдар пайда мен артықшылықтарға қол жеткізу үшін адал емес құралдарды пайдаланады.

ММРІ келесі 10 "клиникалық шкала" бойынша көрсеткіштер береді:

1. Ипохондрия
2. Депрессия
3. Истерия
4. Психопатиялық ауытқулар
5. Ерлік-әйелдік
6. Паранойя
7. Психастения
8. Шизофрения
9. Маниакалды күй
10. Әлеуметтік интроверсия

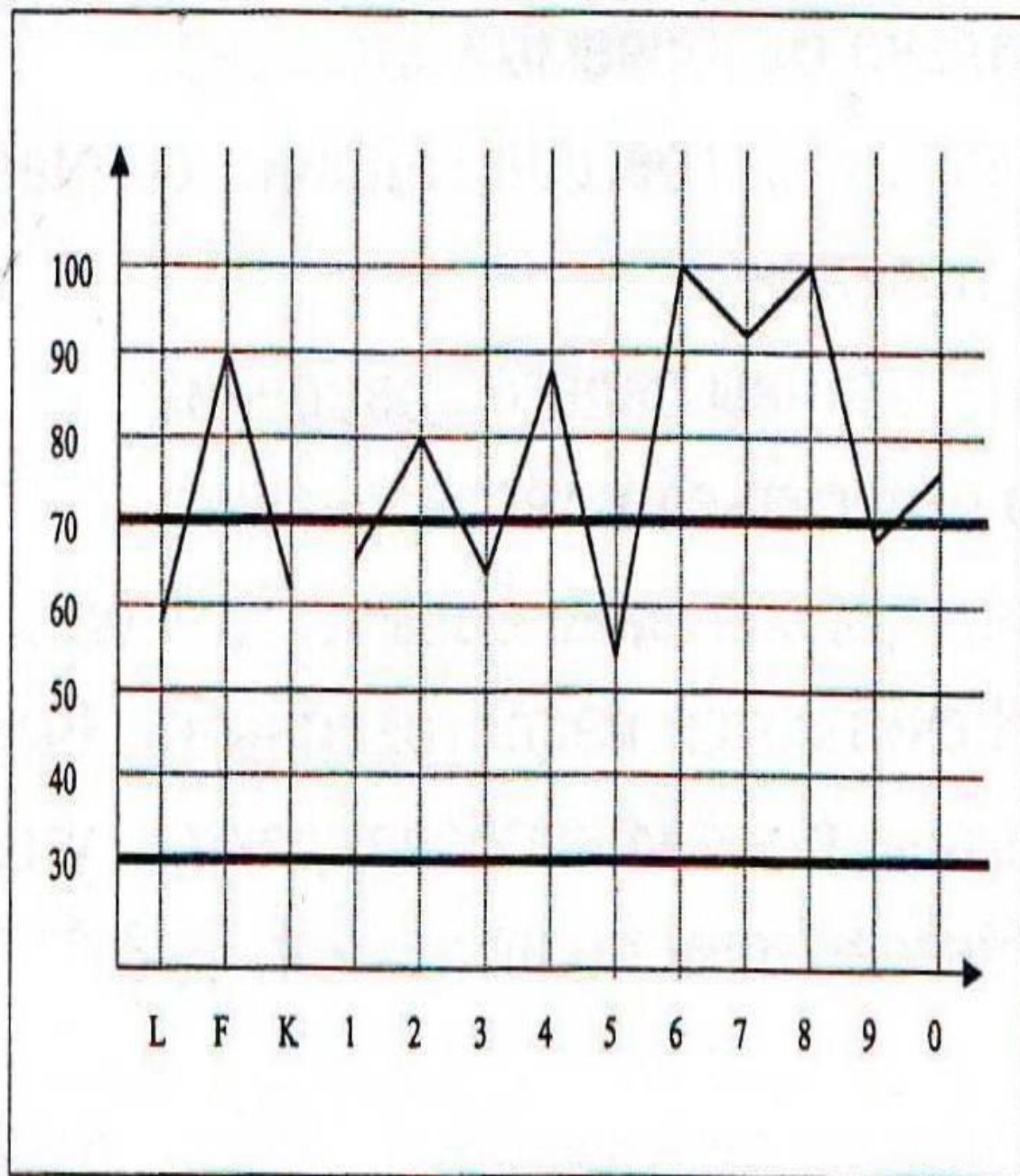
ММРІ ерекшелігі-онда қолданылатын үш жарамдылық шкаласы. Шкалалардың өзі сөздің ерекше мағынасында жарамдылықпен байланысты емес. Олар тестті орындаудағы немқұрайлылықты, түсінбеушілікті, модельдеуді, сондай-ақ нақты жауаптар сериясының әсерін және тестке деген көзқарасты тексеру әдісін білдіреді. Жарамдылық көрсеткіштеріне мыналар жатады:

Өтірік көрсеткіші (L): сыналушыны өзін бұрыс жағынан көрсетуге итермелейтін тапсырмалар тобына негізделген, бірақ оларға шынайы жауап берулері екіталай (мысалы, "Мен білетін адамдардың ешқайсысы маған ұнамайды").

Жарамдылық көрсеткіші (F): стандарттау тобы ұпайлар берілген бағытта өте сирек жауап беретін тапсырмалар сериясы бойынша анықталады. Бұл тапсырмалар қалаусыз мінез-құлық туралы айтса да, олар аномалия белгілерімен байланысты емес.

Сондықтан кез-келген субъектінің осы белгілердің барлығын немесе барлығын дерлік көрсетуі екіталай. Жоғары F көрсеткіші көрсеткіштерді

санаудағы қателіктерді, жауаптардағы немқұрайлылықты, күшті эксцентриктілікті немесе әдейі модельдеуді білдіруі мүмкін.

25 сурет F шкаласы бойынша жоғары мәнді профиль

Түзету көрсеткіші (K): бұл көрсеткіш тапсырмалардың арнайы таңдалған комбинациясын қолдана отырып, субъектінің тест жүргізуге қатынасын анықтауға мүмкіндік береді, ол Д мен де, Аб-мен де байланысты, бірақ неғұрлым нәзік болып саналады. Жоғары К - балл тестілеу жағдайына қорғаныс реакциясын немесе жақсы көрінуге тырысуды білдіруі мүмкін.

Төмен К-индикатор шамадан тыс адалдықты немесе өзін-өзі сынауды немесе әдейі жаман болып көрінуге тырысуды көрсетуі мүмкін.

MMPI кеңінен қолданылады:

- денсаулық сақтау саласында;
- сот-психологиялық сараптамада;
- түзеу мекемелерінде;
- білім беру, жұмыспен қамту жүйесінде;
- бизнесте, күш құрылымдарында.

MMPI қызметкерлерді іріктеу және бағалау, психологиялық сараптама және кеңес беру үшін белсенді қолданылады.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Тұлғалық сауалнама

Өткізу уақыты (мин.) ..... 50 - 60

Өткізу нысаны ..... Жеке/ Топтық/Компьютерлік

Нәтижені талдау ..... Қолмен/ Компьютермен

Жас диапазоны: 16 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Кәсіптік бағдар беру
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Тренингтер
- ✓ Психотерапия және кеңес беру
- ✓ Клиникалық психология

2.9 "HAND-ТЕСТ" ПРОЕКТИВТІ ӘДІСТЕМЕСІ

Агрессивті мінез-құлықты бағалау

Hand – тест - жеке тұлғаны зерттеудің проективті әдісі. Бал алғаш рет 1962 жылы жарық көрді. Тест құру идеясы Э. Вагнерге тиесілі, баллдық жүйе мен коэффициенттерді З. Пиотровский мен Б. Бриклин жасаған. Біздің елімізде тест Т.Н. Курбатоваға бейімделген.

Hand тесті жеке тұлғаны терең зерттеу құралы болып табылады, сондықтан психологиялық практиканың барлық салаларында жеке ерекшеліктерді, мінез-құлықтың қажеттіліктері мен мотивтерін, жеке тұлғаның ішкі қақтығыстарын диагностикалау үшін негізгі психодиагностикалық құрал ретінде ұсынылуы мүмкін. Hand тесті ашық агрессивті мінез-құлыққа бейімділік сияқты жеке тұлғаның ерекше қасиетін сенімді болжауға және сапалы бағалауға мүмкіндік береді.

Hand тестінің теориялық негіздемесінде оның авторлары келесі ережелерге сүйенді: адамның жануарлардан артықшылығы адам миы мен адам қолының даму деңгейіне байланысты. Қозғалыс кезінде тірек функциясын орындауды тоқтатып, қол үлкен еркіндікке ие болды, әртүрлі функцияларды орындау үшін қолданыла бастады және осылайша ойлаудың дамуына шешуші үлес қоса бастады. Филогенетикалық және онтогенетикалық зерттеулер қол функцияларының дамуы мен ақыл-ой қабілеттерінің дамуы арасындағы байланысты қолдайды.

Осылайша, визуалды ынталандыру ретінде қолдың әртүрлі бейнелері қолданылатын проективті тұлғалық тест адамның ұсынылған ынталандыру материалын жеке қабылдау ерекшеліктеріне негізделген көптеген мінез-құлық тенденцияларын анықтайды.

Қазіргі уақытта Hand тесті агрессивті мінез-құлықты бағалау мен болжаудың ең кең таралған проективті әдістерінің бірі болып табылады.

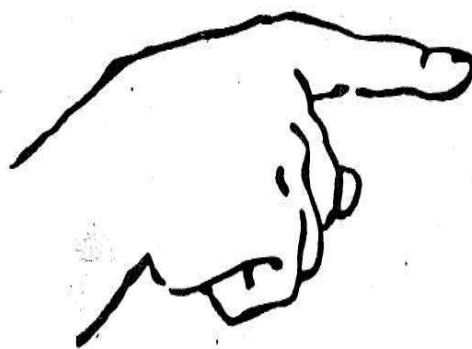
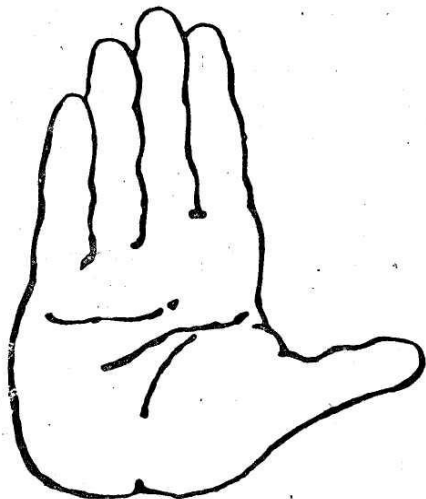
Ынталандыру материалы-бұл әртүрлі позициялардағы қолды бейнелейтін 9 стандартты карталар жиынтығы және бір бос карта. Карточкалар зерттелушіге белгілі бір ретпен белгілі бір белгіленген позицияда келесі нұсқаулықпен ұсынылады: "Сіздің ойыңызша, бұл қол не істейді?». Оныншы (бос) карта "алдымен қолды елестетіп көріңіз, содан кейін ол орындай алатын әрекеттерді сипаттаңыз" деген нұсқаулықпен бірге ұсынылады.

Hand-тест келесі салаларда қолданылады:

- **клиникалық тәжірибеде** - деструктивті мінез-құлыққа бейім наукастарды анықтау;
- **күш құрылымдары, кәсіби спорт** - барабар агрессияға және "жауынгерлік" қасиеттерге ие адамдарды іріктеу;

жазаны орындау жүйесі - қылмыскерлер арасындағы қайталанулар мен агрессивті құқық бұзушылықтың болжамы;

- **сексология** - психосексуалдық бағдардың ерекшеліктерін зерттеу, жыныстық агрессияның болжамы және т. б..

26-сурет Hand-тестке арналған ынталандыру материалы

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....	Проективті әдістеме
Өткізу уақыты (мин.)	10 - 20
Өткізу нысаны	Жеке
Нәтижені талдау	Қолмен
Жас диапазоны:	5 жастан
Қолдану аясы:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Кәсіптік бағдар беру ✓ Білім ✓ Психотерапия және кеңес беру ✓ Қызметкерлермен жұмыс ✓ Клиникалық психология

2.10 "ӨМІР ЖОЛЫ" СУРЕТ МЕТАФОРАЛАРЫНЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Эмоционалды мәселелердің мазмұнын зерттеу

И. Л. Соломин әзірлеген "Өмір Жолы" сурет метафораларының әдістемесі диагностиканың проективті әдістерінің класына жатады.

Әдістеме мүмкіндік береді:

- адамның эмоционалды күйін орнатуға;
- темперамент пен мінездің ерекшеліктерін, жеке мәселелерді және оларды шешудің мүмкін жолдарын анықтауға;
- сіздің өміріңізге және оған деген қарым-қатынасыңызға қатысты идеялардың ерекшелігін анықтауға;
- мақсаттарды тұжырымдау және оларға жету жолдарын жоспарлауға.

Әдістемені жеке тұлғаның психологиялық ерекшеліктері мен психикалық жағдайын диагностикалауға, өзін-өзі анықтау және мансапты жоспарлау бойынша кеңес беруге байланысты мәселелерді шешу үшін қолдануға болады. Әдістеме клиенттермен түзету жұмыстары үшін айтарлықтай әлеуетке ие.

Әдістеменің артықшылығы - тапсырмалардың метафоралық сипаты, алынған нәтижелердің көрнекілігі, практикалық, қол жетімділік

және пайдалану ыңғайлылығы, процедураның үнемділігі мен икемділігі, алынған ақпараттың тереңдігі.

Әдістемені жүргізу процедурасы екі бөліктен тұрады: клиенттің өз өмірін сурет түрінде бейнелеуі және осы суретті кеңесші психологпен талқылауы.

Әдістеме нәтижелерін талқылау бейнеленген кейіпкерлер мен сурет авторы арасындағы ұқсастық принципіне негізделген. Басқаша айтқанда, өмір жолын бейнелеу клиенттің нақты өмір жолының метафоралық моделін білдіреді.

Әдістеменің нәтижелерін талқылаудың негізгі стратегиясы клиенттің мақсаттарын, мәселелерін және ресурстарын кейіпкердің мақсаттары, мәселелері мен ресурстары арқылы анықтау болып табылады. Осылайша, талқылаудың негізгі үш міндеті-клиентке түсіндіруге көмектесу:

- клиенттің өз мақсаттары, ол не нәрсеге ұмтылады, ол үшін өмірдегі ең маңызды нәрсе;
- клиенттің проблемаларының мазмұны, кедергілер, оның алға қойған мақсаттарына жетуіне не кедергі келтіреді;
- клиенттің ресурстары, оның мүмкіндіктері, мақсаттарға жетуге көмектесетін нәрселер, мәселелерді шешудің жолдары мен нұсқалары.

Талқылау клиентке жалпы сұрақтардан басталады. Келесі сұрақтарды қолдануға болады:

- Сіз бұл сурет үшін қандай атау ойлап таба аласыз?
- Бұл сурет басқа адамға қандай сезімдер мен ойлар тудыруы мүмкін? Ол басқа адамға не үйрете алады?
- Егер сіз 10 жылдан кейін өмір жолын салсаңыз, онда сіздің суретіңіз одан қалай ерекшеленетін еді? Не жоғалып кетер еді? Жаңа не болар еді?
- Саяхатшы өмір жолының қай бөлігінде ең бақытты? Неліктен?
- Бұл жолдың мақсаты қандай? Саяхатшы мақсатқа қол жеткізгенін қалай біледі?
- Саяхатшыға не кедергі болуы мүмкін?
- Мақсатқа жету үшін оған не қажет?
- Қазіргі уақытта оған не қажет?
- Сондай-ақ, суретті түсінуді нақтылауға және тереңдетуге мүмкіндік беретін сұрақтар қойылады.

"Өмір жолы" сурет метафоралары әдістемесінің нәтижелерін талқылауды аяқтауға негіз болып табылады:

- клиенттің қанағаттануы;
- клиенттің өз мақсаттары, проблемалары мен ресурстары туралы түсінігін жақсарту;
- консультациялық сессия уақытының аяқталуы.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Проективті әдістеме

Өткізу уақыты (мин.) ..... 15 - 20

Өткізу нысаны ..... Жеке/ Топтық

Нәтижені талдау ..... Қолмен

Жас диапазоны: ..... 14 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Кәсіптік бағдар беру
- ✓ Тренингтер
- ✓ Психотерапия және кеңес беру

3 ФУНКЦИОНАЛДЫ ЖАҒДАЙ МЕН ӨНІМДІЛІКТІҢ ДИАГНОСТИКАСЫ

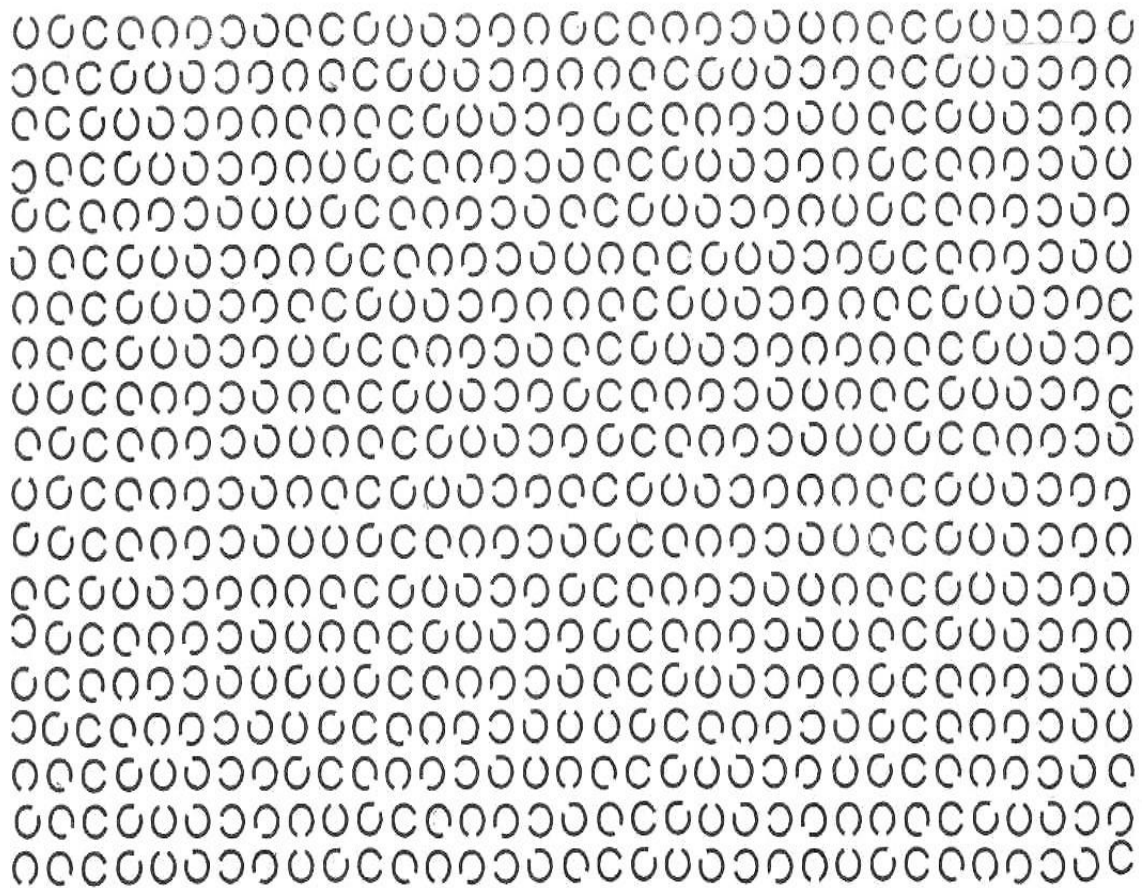
3.1 ЛАНДОЛЬТ ТЕСТІ

Жұмысқа қабілеттіліктің диагностикасы

Жоғары жұмысқа қабілеттілік кез-келген мақсатты іс-әрекеттің сәттілігін қамтамасыз ететін ең маңызды және әмбебап психологиялық сапа болып табылады. Жұмысқа қабілеттілікті бағалау үшін түзету сынақтары жиі қолданылады. Олардың бірі - **Э. Ландольт тесті**.

Ландольт тесті адамның жалпы жұмысқа қабілеттілігін және оның құрамдас бөліктерін бағалауға мүмкіндік береді: өнімділік, жылдамдық, дәлдік (қатесіз), төзімділік және сенімділік.

Ынталандырушы материал-бұл жыртылған сақиналардың бейнесі.

28 сурет Ландольт тесті үшін ынталандырушы материал

Әдістеме жұмыс қабілеттілігін диагностикалауға байланысты мәселелерді шешуде қажет, мысалы:

- **педагогика** - шаршауды, зейіннің жеке ерекшеліктерін, ақпаратты өңдеу жылдамдығын бағалау; оқу іс-әрекетінің жеке стилін қалыптастыруға көмек көрсету, оңтайлы оқу жүктемесін есептеу;
- **кәсіптік кеңес беру** - мамандық таңдауда көмек;
- **спорт** - айтарлықтай физикалық күш салу кезіндегі төзімділік болжамы, адамның психофизиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып спортты таңдау;
- **қарулы күштер** - уақыт пен ақпарат тапшылығы, елеулі жүйке және физикалық шиеленіс жағдайында дағдарыстық қауіпті жағдайларда нақты және барабар іс-әрекетке қабілетті кандидаттарды іріктеу.

Сондай-ақ, Ландольт сақиналары тұрақтылықты бағалауға, зейінді бөлуге және ауыстыруға, оның көлемін әр түрлі жастағы балаларда, кіші жастан бастап орта мектепке дейін және ересектерде анықтауға,

салыстырмалы және сабақтастық көрсеткіштерін алуға болатын әмбебап құрал болып табылады.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Когнитивті тест

Өткізу уақыты (мин.) ..... 10 - 15

Өткізу нысаны ..... Жеке/ Топтық

Нәтижені талдау .....Қолмен/ Компьютермен

Жас диапазоны: 7 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Кәсіптік бағдар беру
- ✓ Білім
- ✓ Тренингтер
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Клиникалық психология

3.2 ИНТЕГРАЛДЫ ДИАГНОСТИКА ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ КӘСІБИ СТРЕССТІ ТҮЗЕТУ (ИДӘЖКСТ) (А. Б. ЛЕОНОВАНЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ)

Функционалды жағдай мен өнімділікті диагностикалау

ИДӘЖКСТ әдістемесі-профессор А. Б. Леонова әзірлеген стрессті басқаруға арналған жаңа перспективалы толық цикл технологиясы. Стресстің көп өлшемді диагностикасы мыналарды анықтауға мүмкіндік береді: еңбек/ұйымдық ортадағы қауіп факторлары; еңбек жағдайындағы қиындықтардың субъективті бейнесі; жедел және созылмалы стресстік жағдайлардың деструктивті белгілері; стресстік типтегі кәсіби-жеке және мінез-құлық деформацияларын бекіту.

ИДӘЖКСТ жүйесі үш бөліктен тұрады.

Диагностикалық бөлім стресстің белгілерін оның көріністерінің әртүрлі деңгейлерінде көп өлшемді бағалауға мүмкіндік береді.

Бағалау бөлігі стандартталған бірліктердегі стресс деңгейінің интегралды бағасын және стресс синдромдарының сапалық сипаттамасын береді.

Алдын алу бөлігі стресс синдромының анықталған ерекшелігіне сәйкес оңтайландыру шараларының кешенін таңдауға мүмкіндік береді.

Әдістеменің мақсаты: ИДӘЖКСТ нақты еңбек түрлеріндегі стресстің тән себептері мен жағымсыз көріністерін диагностикалауға арналған және психологиялық және ұйымдастырушылық профильдердің түзету және алдын-алу шараларының кешенін таңдауды қарастырады.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Психокоррекциялық

Жас диапазоны..... 17 жастан

Тестілеу уақыты ..... 20-30 минут

Өткізу нысаны ..... Жеке, топтық, компьютерлік

Қолдану аясы

- ✓ Тренингтер
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Клиникалық психология

4 МОТИВАЦИЯ ДИАГНОСТИКАСЫ

4.1 ЖАСЫРЫН МОТИВАЦИЯНЫҢ ПСИХОСЕМАНТИКАЛЫҚ ДИАГНОСТИКАСЫ (ЖМПД)

И.Л. Соломиннің әдістемесі

Әдістеме отандық және шетелдік аналогтары жоқ авторлық түпнұсқа болып табылады. Диагностика семантикалық дифференциал әдістерінің, репертуарлық торлардың және түсті метафоралардың өзгертілген нұсқалары негізінде жасалады. ЖМПД адамның шынымен не ойлайтынын және сезінетінін білуге мүмкіндік береді.

Әдістеме келесі мәселелерді шешуге арналған:

- адамдардың нақты мотивтерін, соның ішінде басқалардан жасыратындарын анықтау, шынайы идеялар мен тәжірибелерді, жасырын сезімдерді, ниеттер мен ойларды диагностикалау;
  - өзіне, басқа адамдарға және әртүрлі қызмет түрлеріне саналы және бейсаналық қатынастарды өлшеу, соның ішінде мамандыққа, оқытуға, фирмада жұмыс істеуге, басқа фирмаларға, басшылыққа, ұжымға қатынастарды диагностикалау;
- белгілі бір қызмет түрлеріне, ең алдымен, материалдық, танымдық, әлеуметтік және басқа да еңбек мотивтеріне деген ұмтылыстарды анықтау.
- Тестілеу уақыты:
- семантикалық дифференциал және репертуарлық торлар әдістері бойынша 45-60 минут,
  - түсті метафора әдісі бойынша-10-15 минут.

Перечень субъективных состояний, являющихся индикаторами различных потребностей и входящих в модифицированный вариант методики репертуарных решеток

Состояние	Потребности								Эмоциональное благополучие
	В климатическом комфорте	Пищевая	Половая	В отдыхе	Во впечатлениях	В безопасности	В общении	В самоутверждении	
Чувствую себя бодрым и полным сил				-					
Хочется вкусно поесть		+							
Рад общению							+		
Тревожно на душе						+			
Мне жарко	+								
Чувствую усталость и желание отдохнуть				+					
Получаю удовольствие									-
Хочется побыть одному							-		
Мне скучно					+				
Хочется подышать свежим воздухом	+								
Я спокоен и уверен в себе						-			
Нуждаюсь в понимании, сочувствии и поддержке							+		
Я мерзну	+								
Хочется тишины и покоя				+					
Возмущаюсь									+
Стараюсь сохранить независимость								+	
Чувствую физическое влечение			+						
Настроение грустное									+
Хочется выпить чаю или кофе		+							
Стремлюсь познакомиться поближе							+		
Хочется повеселиться					+				
Я волнуюсь и нервничаю						+			
Хочется побыть вместе							+		
Обижаюсь									+
Хочется выспаться				+					
Мне неприятно									+

29-сурет И. Л. Соломин әдістемесіне әртүрлі қажеттіліктердің индикаторлары болып табылатын субъективті күйлердің тізімі

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....	Психосемантикалық әдістеме
Өткізу уақыты (мин.)	15 - 60
Өткізу нысаны	Жеке/ Топтық/ Компьютерлік
Нәтижелерді талдау	Қолмен/ Компьютермен
Жас диапазоны:	14 жастан
Қолдану аясы:	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Кәсіптік бағдар беру ✓ Қызметкерлермен жұмыс ✓ Тренингтер ✓ Психотерапия және кеңес беру ✓ Клиникалық психология

4.2 А. Г. ШМЕЛЕВТИҢ ӘЗІЛ-ЫСҚАҚ СӨЗ ТІРКЕСТЕРІНІҢ ТЕСТІ (ӘЫСТТ)

Қажеттіліктерді зерттеу

Әзіл-сықақ сөз тіркестері тесті (ӘЫСТТ) – тұлғаның мотивациялық-қажеттілік саласының құрылымын жедел диагностикалаудың ыңғайлы әдісі. ӘЫСТТ адамның ең шиеленісті және көңілсіз қажеттіліктерін тез анықтауға мүмкіндік береді - оның жүйке-психикалық дисфункциясының көзі және психотерапиялық әсердің барабар бағытын таңдау. Әдістемені орындау барысында тестіленуші бірнеше тақырыптар бойынша әзіл-оспақты сөз тіркестері бар карточкаларды орналастырады. Барлық тестіленушілер тест тапсыру олардың жағымды эмоцияларын тудыратынын атап өтеді.

Әдістеме көп мағыналы ынталандыруларды – әзіл-оспақты сөз тіркестерін еркін тақырыптық жіктеуге негізделген. Үлкен класстың пайда болуы пәндік мазмұны осы сыныптың пәндік мазмұнына сәйкес келетін өте маңызды (басым) мотивацияның дәлелі болып табылады.

Тест - бұл 100 әзіл-сықақ сөз тіркестерінің жиынтығы, олардың 40-ы көп мағыналы және 10-ы тақырыптық карталар. Субъект өзінің интерпретациясына байланысты фразаларда 10 негізгі тақырыптың бірін немесе екіншісін көреді.

Негізгі тақырыптар:

1. агрессия-өзін қорғау

2. жыныстар қарым-қатынасы
3. зиянды тәуелділіктер
4. ақша
5. сән
6. мансап
7. отбасылық қиындықтар
8. әлеуметтік қиындықтар
9. өнердегі дарынсыздық
10. адамның ақымақтығы

Субъектіге нұсқауларға сәйкес қатаң тақырыптағы әзіл-оспақ фразалары бар карталарды орналастыру ұсынылады: "сіздің алдыңызда 100 әзіл-оспақ фразалары және олар тағайындалуы мүмкін өмірдің 10 түрлі саласы бар. Осы сөз тіркестерін оқып, әрқайсысының қай салаға жататынын шешіңіз". Қондырғының (немесе қондырғылардың) болуы субъектінің белгілі бір салаға қандай сөз тіркестерін жатқызғанына байланысты бағаланады: осы салаға жатқызылған карточкалар неғұрлым көп болса, оған орнату соғұрлым күшті болады.

Өз кезегінде орнату келесілерді көрсетуі мүмкін:

1. сыналұшының осы салада жеткілікті хабардар емес, бірақ күшті қажеттіліктері бар екендігін.
2. оның осы салада тұрақты эмоционалды тәжірибе тудыратын күшті проблемалары бар екендігін.
осы салаға байланысты кешендердің болуын.

Ынталандырушы материалдың мысалы (әзіл-оспақ сөз тіркестері):

Әрі қарай секіргіңіз келсе, соғұрлым төмен иілу керек.

Бақыт ақшада емес, олардың санында

Адамның жан дүниесін дұрыс түсіну үшін оны алып тастаған дұрыс.

Жанжалдың бастамасы күйеуіне, ал дыбыстық дизайн әйеліне тиесілі болды.

Тыныш Бартоломей түні болды.

Жазушының қауырсындары болды. Оған қанаттар жетіспеді.

Екі зұлымдықты таңдағанда, екеуін де алыңыз: содан кейін ол болмайды.

Көбісі махаббат үшін үйленеді, өйткені олардың санасын үйлену мүмкіндігі жоқ.

Барлық үйінділер күшті емес.

Егер үнемі ойлана берсе, не нәрсеге өмір сүруге болады.

Шайға берілгендер коньяк ішеді.

Жалпы тартылыс заңы үлгіге бағытталған.

Пішіндер неғұрлым жағымды болса, мазмұны соғұрлым бейтарап және т. б.

Тест әртүрлі салаларда қолданылады:

- **менеджмент** - персоналдың адалдығын, амбициясын және т. б. диагностикалау, адамды тиімді қызметке ынталандыратын барабар жеке ынталандыруды анықтау (ақша, мансап, танымдық қажеттіліктерді қанағаттандыру және т. б.);
- **саясат** - сенімді тұлғаларды іріктеу және бағалау;
- **әлеуметтік сала-отбасылық** - некелік қатынастардағы құндылық қайшылықтарын диагностикалау; Мамандық таңдау кезінде құндылық бағдарларын анықтау;
- **кәсіби спорт** - спорттық жетістіктерді ынталандыру үшін жеке ынталандыру жүйесін таңдау және т. б.;
- **педагогика** - жоғары сынып оқушылары мен студенттердің үлгермеу себептерін анықтау, педагогикалық қызметтің сәттілігін болжау және т. б.

Тест жасөспірімдермен және ересектермен жұмыс істеуге арналған.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты: ... Психосемантикалық әдістеме

Өткізу уақыты (мин.) ..... 10 - 15

Өткізу нысаны ..... Жеке

Нәтижені талдау ..... Қолмен

Жас диапазоны: 16 жастан

Қолдану аясы: ✓ Қызметкерлермен жұмыс
✓ Психотерапия және кеңес беру

4.5 ЕҢБЕК МОТИВТЕРІНІҢ МОНИТОРИНГІ

Мотивация диагностикасы

"Еңбек мотивтерінің мониторингі" әдістемесі еңбек қызметінің жеке және топтық мотивтерін жедел диагностикалауға арналған. Әдістеменің теориялық конструкциясы менеджмент практикасында бұрыннан танылған Ф. Герцбергтің мотивациясының екі факторлы

теориясы болып табылады, бұл қызметкерлердің еңбек мотивациясын барынша толық талдауға және түсіндіруге мүмкіндік береді.

Ф. Герцбергтің әдістемесін Санкт-Петербург Психология және акмеология институтының тұлға психологиясы кафедрасының доценттері В.Р. Келих пен Ю. Л. Старенченко бейімдеп, өзгертті.

Әдістеменің құрылымына сегіз шкала енгізілген:

- материалдық әл-ауқатқа ұмтылу;
- басқалардың мойындауына ұмтылу;
- жауапкершілік пен тәуелсіздікке ұмтылу;
- басшыға тәуелділік деңгейі;
- мансаптық өсуге ұмтылу;
- жұмыста жетістікке жетуге ұмтылу;
- жеке өсуге ұмтылу;
- топқа тәуелділік деңгейі.

Тестілеу компьютермен диалог режимінде немесе бланк түрінде жүзеге асырылады. Әдістеменің тест тапсырмалары жұптық салыстыру принципі бойынша құрылған. Әдістеме-бұл қызметтің әртүрлі себептерін салыстыру үшін 28 жұп мәлімдеме басылған ынталандыру және тіркеу формасы. Респонденттердің талаптарды салыстыруы бес балдық шкала бойынша жүргізіледі.

Диагностика нәтижелері бойынша компьютерлік бағдарламада еңбек мотивациясының профилін құру және нәтижелерді қысқаша түсіндіру қарастырылған.

"Еңбек мотивтерінің мониторингі" әдістемесі қолданылады:

- жеке кеңес беруде,
- әлеуметтік аудиттің әртүрлі түрлерінде,
- кәсіптік бағдар беруде, кәсіптік кеңес беруде, кәсіптік іріктеуде,
- ұйымдағы қызметкерлердің мотивациясын психологиялық басқаруда.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Тұлғалық сауалнама
Өткізу уақыты (мин.) 15-20
Өткізу нысаны ..... Жеке / Топтық
Нәтижені талдау ..... Қолмен / Компьютермен
Жас диапазоны: 16 жастан
Қолдану аясы:

✓ Қызметкерлермен жұмыс

- ✓ Кәсіптік бағдар беру
- ✓ Жеке кеңес беру

4.4 КӘСІБИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМУҒА ДАЙЫНДЫҚ ДИАГНОСТИКАСЫ

Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамуға ішінара дайындық деңгейін диагностикалау

Әдістеме болашақ мұғалімнің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамуға дайындығын бағалауға мүмкіндік береді. Субъектілерге әр көрсеткіш бойынша өзін 9 балдық шкала бойынша бағалау ұсынылады, бұл өз бойында өзін-өзі даму дағдылары мен дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, сол карта бойынша әріптестеріңізге өзіңізді бағалау ұсынылады. Диагност нәтижелерді салыстырады және қорытынды жасайды.

Өзін-өзі тәрбиелеуге дайындықтың өзін-өзі бағалау картасы 7 компоненттен тұрады.

I. Мотивациялық компонент (9-81 балл)

1. Педагогикалық қызметтегі үздіксіз білім берудің жеке және қоғамдық маңыздылығын түсіну
2. Педагогика және психология саласында тұрақты танымдық қызығушылықтардың болуы
3. Міндет пен жауапкершілік сезімі
4. Қызығушылық
5. Өзінің білім беру қызметін жоғары бағалауға ұмтылу
6. Психологиялық-педагогикалық өзін-өзі тәрбиелеу қажеттілігі (ППӨТҚ)
7. Өзін-өзі тану қажеттілігі
8. Сіз үшін ең маңызды 9 іс-әрекеттің қатарындағы ППӨТҚ дәрежесі
9. Өз қабілеттеріне деген сенімділік

II. Когнитивті компонент (6 - 54 балл)

1. Жалпы білім беру деңгейі
2. Жалпы білім беру дағдыларының деңгейі
3. Педагогикалық білім мен дағды деңгейі
4. Психологиялық білім мен дағды деңгейі
5. Әдістемелік білім мен дағды деңгейі
6. Арнайы білім деңгейі

III. Адамгершілік-ерік компоненті (9 -81 балл)

1. Оқу процесіне оң көзқарас
2. Сыншылдық
3. Тәуелсіздік
4. Міндеттеме
5. Ерік
6. Еңбекке қабілеттілік
7. Басталғанды соңына дейін жеткізе білу
8. Батылдық
9. Өзін-өзі сынау

IV. Гностикалық компонент (17 - 153 балл)

1. Танымдық міндеттерді қою және шешу қабілеті
2. Ойлаудың икемділігі мен жеделдігі
3. Бақылаушылық
4. Педагогикалық қызметті талдау қабілеті
5. Синтездеу және жалпылау қабілеті
6. Шығармашылық және оның педагогикалық қызметтегі көріністері
7. Жад және оның тиімділігі
8. Танымнан қанағаттану
9. Тыңдай білу
10. Оқудың әртүрлі түрлерін меңгеру
11. Белгілі бір мазмұнды бөліп алу және игеру мүмкіндігі
12. Пайымдауларды дәлелдеу, негіздеу қабілеті
13. Жүйелеу, жіктеу қабілеті
14. Қайшылықтар мен мәселелерді көре білу
15. Білім мен дағдыларды жаңа жағдайларға ауыстыру мүмкіндігі
16. Қалыптасқан идеялардан бас тарту мүмкіндігі
17. Шешімдердің тәуелсіздігі

V. Ұйымдастырушылық компонент (7 - 63 балл)

1. Уақытты жоспарлау мүмкіндігі
2. Өз жұмысын жоспарлай білу
3. Қызмет жүйесін қайта құру мүмкіндігі
4. Кітапханаларда жұмыс істей білу
5. Дереккөздердің жіктелуін бағдарлай білу
6. Ұйымдастыру техникасын және компьютерлік ақпарат банкін пайдалана білу
7. Әр түрлі әдістерді меңгеру

VI. Педагогикалық қызметте өзін-өзі басқару қабілеті (5 - 45 бал)

1. Өз іс-әрекетінің тәуелсіздігін өз-өзі бағалау
2. Интроспекция және рефлексия қабілеті
3. Өзін-өзі ұйымдастыру және жұмылдыру қабілеті
4. Өзін-өзі бақылау
5. Еңбекқорлық және қабілеттілік

VII. Коммуникативті қабілеттер (5 - 45 балл)

1. Әріптестердің өзін-өзі тәрбиелеу іс-әрекетінің тәжірибесін жинақтау және пайдалану қабілеті
2. Кәсіби педагогикалық өзін-өзі тәрбиелеуде ынтымақтастық және өзара көмек көрсету қабілеті
3. Басқалардың (ең алдымен білім алушылардың)өзіндік білім беру қызметін ұйымдастыру қабілеті
4. Пікірталас барысында өз көзқарасын қорғай білу және басқаларды сендіру
5. Бірлескен іс-әрекет процесінде жанжалдарды болдырмау мүмкіндігі

Педагогикалық өзін-өзі дамытудың 7 компонентінің әрқайсысы бойынша жалпы балл саны есептеледі. 1-кестеде келтірілген мынадай сандық көрсеткіштер ішінара қалыптасу деңгейі мен педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығы туралы куәландырады.

1-кесте Педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығы мен құрылым деңгейін көрсететін кесте

	Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамыту компоненттері (КПӨДК)	КПӨДК деңгейлері (баллмен)		
		Төмен	Орташа	Жоғары
1	Мотивациялық	35 және кіші	36-54	55 және көп
2	Когнитивті	23 және кіші	24-36	37 және көп
3	Адамгершілік-ерікті	35 және кіші	36-54	55 және көп
4	Гностикалық	67 және кіші	68-108	109 және көп
5	Ұйымдастырушылық	27 және кіші	28-42	43 және көп
6	Өзін-өзі басқару қабілеті	19 және кіші	20-30	31 және көп
7	Коммуникативті	19 және кіші	20-30	31 және көп

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Тұлғалық сауалнама

Өткізу уақыты (мин.) 30-40

Өткізу нысаны .....Жеке / Топтық

Нәтижені талдау .....Қолмен

Жас диапазоны: 18 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Тренингтер
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Білім
- ✓ Психотерапия және кеңес беру

5 ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЛИМАТ ПЕН ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ДИАГНОСТИКАЛАУ

5.1 Т.ЛИРИ ӘДІСТЕМЕСІ

Тұлғааралық қатынастарды диагностикалау

Әдістемені 1954 жылы Т.Лири, г. Лефорж, Р. Сазек жасаған және субъектінің өзі және идеалды өзін-өзі бейнелеуін зерттеуге, сондай-ақ шағын топтардағы қатынастарды зерттеуге арналған. Осы әдістеменің көмегімен өзін-өзі бағалау мен өзара бағалаудағы адамдарға деген қарым-қатынастың басым түрі анықталады.

Тұлғааралық қатынастарды зерттеу кезінде екі фактор жиі ерекшеленеді: үстемдік-бағыну және достық-агрессивтілік. Тұлғааралық қабылдау процестеріндегі адам туралы жалпы әсерді дәл осы факторлар анықтайды.

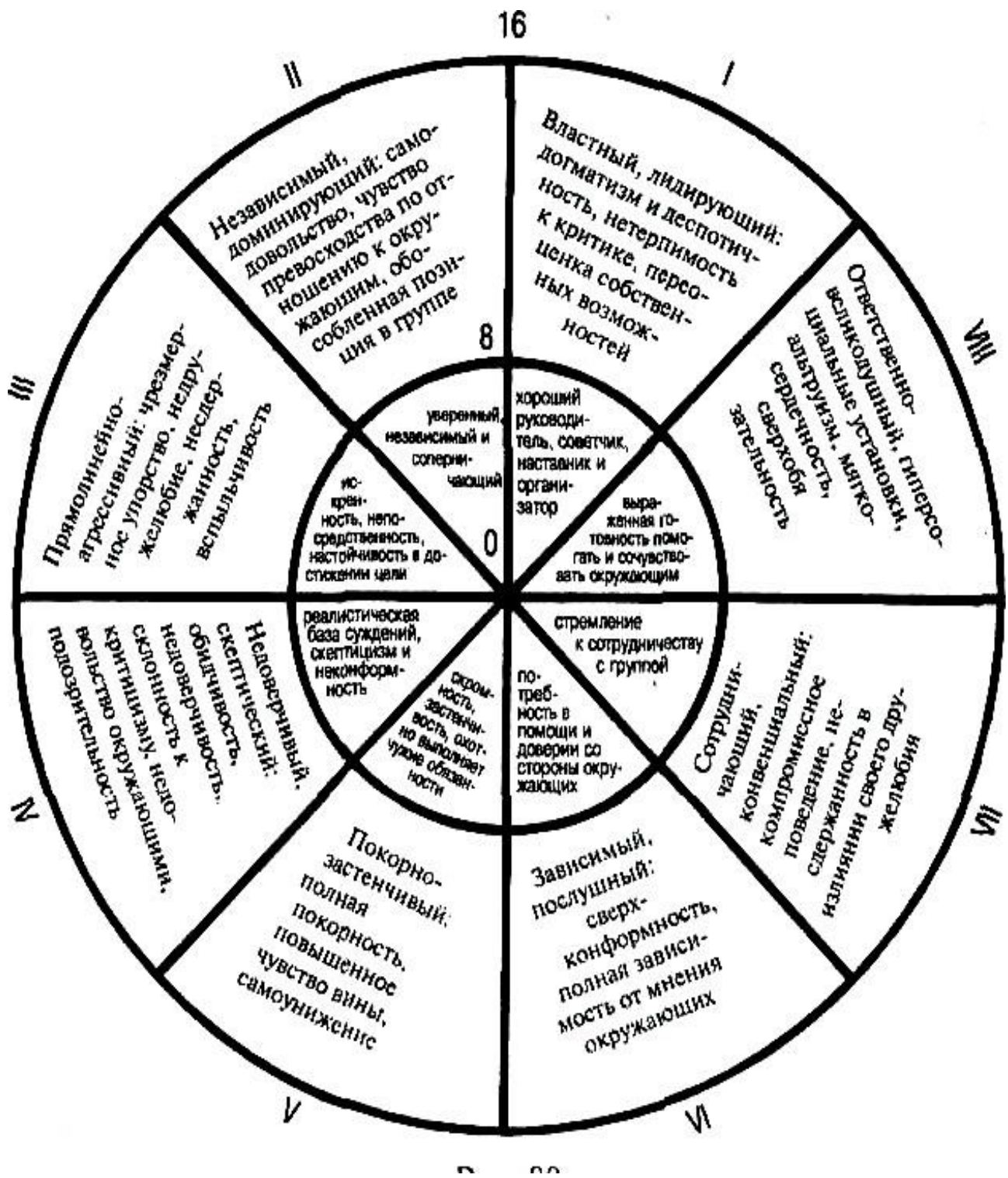
Т. Лири адамдардың байқалған мінез-құлқын бағалау үшін әдістемені қолдануды ұсынды, яғни басқаларды бағалаудағы мінез-құлық ("сырттан"), өзін-өзі бағалау, жақын адамдарды бағалау, идеалды өзін-өзі сипаттау.

Тұлғааралық қатынастарды зерттеу негізінде Т. Лири дөңгелек психограмма түрінде ұсынған тұлғааралық өзара әрекеттесудің 8 жалпы және 16 нақтыланған нұсқаларын анықтады. Бұл схемадағы полярлық нұсқалар бір-біріне қарама-қарсы.

Сауалнама тұлғааралық мінез-құлықтың осы ерекше түрлеріне сәйкес құрастырылған және 128 қарапайым лаконикалық сипаттамалардың жиынтығы - әртүрлі психологиялық профильдерді көрсететін 8 октанттың 16 тармағына топтастырылған эпитеттер. Қарым-қатынастың қандай да бір түрін анықтауға бағытталған пайымдаулар қатарынан емес, ерекше түрде орналастырылған: олар 4-ке топтастырылған және анықтамалардың тең саны арқылы қайталанады.

Әдістеме психологиялық үйлесімділік мәселелерін зерттеуге мүмкіндік береді және көбінесе тәжірибеде қолданылады:

- отбасылық кеңес беруде;
- топтық психотерапияда;
- әлеуметтік-психологиялық тренингтерде.

30 сурет Тұлғааралық өзара әрекеттесу нұсқаларының дөңгелек психограммасы

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Тұлғалық сауалнама
Өткізу уақыты (мин.) 50-60
Өткізу нысаны .... Жеке / Топтық
Нәтижені талдау .....Қолмен
Жас диапазоны: 14 жастан
Қолдану аясы:

- ✓ Тренингтер
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Клиникалық психология
- ✓ Психотерапия және кеңес беру

5.2 М. ЭТКИНДТІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ТҮС ТЕСТІ (ҚҚТТ)

Жеке қарым-қатынастың эмоционалды компоненттерін диагностикалау

ҚҚТТ-ның теориялық негізі, авторлардың пікірінше, В. Н. Мясищевтің адами қатынастардың құрылымы туралы тұжырымдамасы, Б. Г. Ананьевтің кез-келген деңгейдегі және күрделіліктегі психикалық құрылымдардың бейнелі табиғаты туралы идеялары, сондай-ақ А. Н. Леонтьевтің сананың сезімтал тініне қатысты көзқарастары.

Қарым-қатынастың түс тестінің әдістемелік негізі түс ассоциативті эксперимент болып табылады, қарым-қатынастың вербалды емес компоненттерінің маңызды сипаттамаларын басқаларға және олардың түстер ассоциациясында өзіне көрсету гипотезасына негізделген.

Әдіс проективті деп бағаланады, өйткені алынған нәтижелерге сәйкес психологиялық қорғаныс механизмдерін айналып өтіп, қатынастардың бейсаналық компоненттерін анықтауға мүмкіндік береді.

ҚҚТТ-де ынталандыру жиынтығы ретінде Люшер түсті тестінің 8-ші кестесі қолданылады:

- сары
- жасыл
- қоңыр
- қызыл
- сұр
- көк
- күлгін
- қара

Қатынастардың түс тестін өткізудің стандартты процедурасы 4 кезеңнен тұрады.

1. Субъектінің өмірінде маңызды рөл атқаратын адамдарды, заттарды және ұғымдарды анықтау. Әр жағдайда олардың тізімі әр түрлі болуы мүмкін. Көбінесе оған "Мен өзім", отбасы мүшелері, жұмыс қызметкерлері, "өткен өмір", "қазіргі өмір" және "болашақ", егер науқас тексерілсе "ауру" және "дәрігер" және т.б. кіреді.

Негізінде, бағалау элементтерінің тізіміне субъект үшін маңыздылығынан басқа белгілі бір ұғымдарды енгізуге шектеулер жоқ.

2. Тестілеу кезеңі. Оның екі нұсқасы бар: диагностикалық және зерттеу. Бірінші жағдайда, субъектіден белгілі бір адамға, затқа немесе түс ұғымына ең қолайлы (бір немесе екі) таңдау сұралады. Екіншісінде-субъект 8 түсті кестенің барлық түстерін тізімдегі тұлғаларға, пәндерге және ұғымдарға сәйкестік дәрежесі бойынша орналастыруы керек.

3. Түстерді байланыстыруды аяқтағаннан кейін субъект ҚҚТТ стандартты нұсқауларына сәйкес 8 түсті кестенің түстерін бағалайды.

4. Нәтижелерді түсіндіру кезеңі. Ол екі процедураға негізделген:

А) Сыналушының белгілі бір адамдармен, заттармен және ұғымдармен байланысты түстерді Люшер бойынша түс таңдауларының қатарындағы дәрежелік орнымен қою жүргізіледі.

Егер ассоциация үшін қолданылатын түс түс таңдауларының қатарында алғашқы үш орынды иеленсе, онда ол бейнелейтін объектіге эмоционалды оң көзқарас туралы қорытынды жасалады. Түстің орташа позициясы (4-5 орын) — бейтарап немесе немқұрайлы қатынас. Соңғы үш орын-теріс, жанжалды көзқарас.

Б) Тұлғаның эмоционалды қатынастарының маңызды ерекшеліктерін бағалауға мүмкіндік беретін субъектінің әр түс ассоциациясының эмоционалды-жеке мағынасын түсіндіру. Осы мақсатта авторлар түстердің эмоционалды мағынасын алдын-ала зерттеп, тұрақты және келісілген "ядроны" ашты. Сонымен қатар, 4-кезеңнің мүмкіндіктерін ЛТТ интерпретациялық техникасын тарту арқылы кеңейтуге болады.

Ең маңызды сәт - жасына, біліміне, интеллектуалдық деңгейіне, симптомдардың ауырлығына қарамастан, субъектілерден маңызды адамдар мен әлеуметтік ынталандыруларға түс бірлестіктерін алу мүмкіндігі. Тек контактіге қол жетімді емес немесе төмен интеллектуалды деңгеймен сипатталатын науқастар ҚҚТТ орындай алмайды.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты.....Проекттивті
Өткізу уақыты (мин.) ..... 15 - 20
Өткізу нысаны ..... Жеке
Нәтижені талдау .....Қолмен
Жас диапазоны: 5 жастан
Қолдану аясы:

- ✓ Тренингтер
- ✓ Білім
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Клиникалық психология
- ✓ Психотерапия және кеңес беру

5.3 СОЦИОМЕТРИЯ

Топтағы қатынастардың диагностикасы

Әдістемені шығарған Дж. Морено, қоғамдық қатынастардың барлық мәселелерін адамдардың кеңістіктік ауысуы және оларды бір-біріне жанашырлық танытатын адамдар жақын болатындай етіп орналастыру арқылы шешуге болады деп сендірді.

Социометриялық тест эмоционалды байланыстарды, яғни топ мүшелері арасындағы өзара жанашырлықты диагностикалауға және келесі мәселелерді шешуге арналған:

- топтағы бірігу дәрежесін өлшеу;
- жанашырлық-антипатия белгілері бойынша топ мүшелерінің салыстырмалы беделін анықтау (көшбасшылар, жұлдыздар, қабылданбағандар);
- бейресми көшбасшылар бастаған топ ішіндегі біртұтас құрылымдарды анықтау.

Әдістеме кейіннен алынған нәтижелерді топтарды қайта құрылымдау, олардың бірлігі мен тиімділігін арттыру үшін пайдалану үшін топ ішіндегі қатынастардың динамикасынан жедел кесуге мүмкіндік береді.

Осы әдісті қолдана отырып, топты зерттеу, әдетте, топ кем дегенде 10 адамды қамтыған кезде және кем дегенде бір жыл болған кезде жүзеге асырылады.

Ынталандыру материалы социометриялық сауалнама формасынан, топ мүшелерінің тізімінен, социоматрицадан тұрады.

БЛАНК

Ахметова А.С.

II курс, 21 топ

Қойылған сұрақтарға жауап беріңіз, олардың әрқайсысының астына сіздің топ мүшелерінің үш тегін жазыңыз.

1. Егер сіздің тобыңыз таратылса, сіз кіммен бірге жаңа ұжымда бірге оқуды (жұмыс істеуді) жалғастырғыңыз келеді?

А) Жусупова С.

Б) Мауленова Г.

В) Колесникова Н.

2. Сіз өзіңіздің туған күніңізге топтан кімді шақырар едіңіз?

А) Мауленова Г.

Б) Колесникова Н.

В) Искаков Р.

3. Сіз өз тобыңыздың қайсысымен көп күндік туристік жолға барар едіңіз?

А) Искаков Р.

Б) Мауленова Г.

В) Колесникова Н.

31 сурет Социометриялық сауалнама бланкі

№	Фамилия, имя, отчество	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Итого
1	И....ва	◆		1			3		3		2		
2	П....в	2	◆		2		2			3			
3	С....в		3	◆			3			3			
4	Г....ва	1			◆		1			2			
5	Д....в				1	◆		2		3	3		
6	З....на						◆			3	3	3	
7	Л....н	1		3				◆		2		3	
8	К....на								◆				
9	Ж....н		②							◆			
10	Р....ва	①		1	2		1		1		◆	3	
11	Т....на		2	1	1			2			3	◆	
	Кол-во выборов	5	7	6	7	0	10	7	4	16	11	12	79
	Кол-во взаимных выборов	1	1		1					1	0,5		4,5

32 сурет Социоматрица

Түйіндеме:

Әдістеме нысаны ..... Социометрия

Өткізу уақыты (мин.) ..... 10 - 15

Өткізу нысаны ..... Топтық

Нәтижені талдау ..... Қолмен

Жас диапазоны: ..... 5 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Білім
- ✓ Тренингтер
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Психотерапия және кеңес беру

6 РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ДАМУ ДЕҢГЕЙІН ДИАГНОСТИКАЛАУ

6.1 В.И. АНДРЕЕВ ӘДІСТЕМЕСІ

Рухани-адамгершілік даму деңгейін диагностикалау

Тесттің негізінде белгілі бір оқушының рухани-адамгершілік дамуын мұғалім – сынып жетекшісі ("У"), ата – аналар ("Р") және сынып оқушылары ("Д") бағалайтын тәуелсіз сараптамалық бағалау әдісі жатыр. Осы мақсаттар үшін тәуелсіз сарапшылар оқушының рухани-адамгершілік дамуын бағалау карточкасын толтырады.

2-кесте Оқушының рухани-адамгершілік дамуын бағалау карточкасы

Аты-жөні _____

1.	Агрессивтілік	12345678910	Ізгі ниеттілік
2.	Бейтараптылық	12345678910	Жауаптылық
3.	Қозушылық	12345678910	Сабырлық
4.	Қатігездік	12345678910	Мейірімділік
5.	Дөрекілік	12345678910	Әдептілік
6.	Өтірікшілік	12345678910	Шынайылық
7.	Нахальство	12345678910	Ар-ұяттық
8.	Конфликттілік	12345678910	Шыдамдылық
9.	Жауапкершіліксіздік	12345678910	Жауапкершілік
10.	Немқұрайлылық	12345678910	Жанашырлық

Карточкалардың бланкілері барлық сарапшыларға таратылады және олар карточкада көрсетілген он қасиет бойынша оқушының өзекті – қол жеткізілген рухани-адамгершілік даму деңгейіне сәйкес келетін 1-ден 10 баллға дейінгі сандарды бағалайды (дөңгелектейді). Сарапшылар 10 балдық шкаланы қолданатындықтан, диагноз қойылған полярлық-қарама-қарсы он қасиет үшін сіз 100 ұпай жинай аласыз. Бірақ бұл тек теориялық. Алайда, "1" және "10" ұпайлары өте сирек қойылады. Сондықтан төменде келтірілген рухани-адамгершілік дамуды бағалау шкаласын қолданған жөн.

3-кесте Рухани-адамгершілік дамуды бағалау шкаласы

Диагностикаланатын 10 қасиет үшін ұпайлардың жиынтық саны	Тұлғаның рухани-адамгершілік даму деңгейлері
10 – 22	1 – өте төмен
23 – 30	2 – төмен
31 – 38	3 – орташадан төмен
39 – 46	4 – орташадан сәл төмен
47 – 54	5 – орта деңгей
55 – 62	6 – орташадан сәл жоғары
63 – 70	7 – орташадан жоғары
71 – 78	8 – жоғары
79 – 90	9 – өте жоғары
91 – 100	10 – тым жоғары

Егер әр сарапшы орташа баллды есептесе, онда
 М орт - мұғалімнің бағалау нәтижелері бойынша орташа балл;
 А орт - ата-аналардың бағалау нәтижелері бойынша орташа балл;
 Д ср-оқушы достарының бағалау нәтижелері бойынша орташа балл;
 К - коэффициент-оқушының рухани-адамгершілік дамуын сипаттайтын деңгей.

$$K = (M \text{ орт} + A \text{ орт} + B \text{ орт})/3.$$

Мысалы, М орт = 8 балл, А орт = 7 балл, Б орт = 7 балл,

Күніне = $(8+7+7)/3=7,3 \approx 7$. Осылайша, $K \approx 7$ (орташадан жоғары).

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Тұлғалық сауалнама
Өткізу уақыты (мин.) ..... 10 - 15
Өткізу нысаны ..... Жеке
Нәтижені талдау ..... Қолмен
Жас диапазоны: 7 жастан
Қолдану аясы:

- ✓ Тренингтер
- ✓ Білім

6.2 АР-ҰЖДАН ШКАЛАСЫ (В.В.МЕЛЬНИКОВ, Л.Т.ЯМПОЛЬСКИЙ)

Моральдық принциптердің қалыптасу деңгейін диагностикалау

"Ар-ұждан шкаласы" әдістемесі адамның әлеуметтік нормалар мен этикалық талаптарға деген құрмет дәрежесін өлшеуге арналған.

Ар-ұждан факторының жоғары мәні бар адамдар мінез-құлық мотивациясына әсер ететін, жауапкершілік сезімі, адалдық, моральдық принциптердің тұрақтылығы сияқты жеке ерекшеліктерімен сипатталады. Олардың мінез-құлқында олар парыз сезімін басшылыққа алады, этикалық стандарттарды қатаң сақтайды, әрқашан әлеуметтік талаптарды орындауға тырысады; жоғары адалдық әдетте өзін-өзі бақылаумен үйлеседі.

Субъектіге бірқатар талаптарды "келісемін" және "келіспеймін" тұрғысынан бағалау ұсынылады. Әрбір оң жауап үшін 1 балл есептеледі және олардың сомасы есептеледі. Сауалнамаға қатысушы неғұрлым көп ұпай жинаса, соғұрлым оның ар-ұжданы, жауапкершілік сезімі, моральдық принциптердің қалыптасу деңгейі айқын болады.

Мәлімдемелердің мысалдары:

1. Мен әрқашан адамгершілік пен мораль принциптерін қатаң сақтаймын.
2. Мен әрқашан міндет пен жауапкершілік сезімін ұстанамын.
3. Мен кез-келген, тіпті жасырын әрекеттер жазасыз қалмайды деп сенемін.
4. Адвокаттың епті қорғауының арқасында қылмыскерді босатуға болады деп ашуланамын.
5. Менің ойымша, заңдарды сақтау міндетті болып табылады.
6. Менің ойымша, адамдар барлық алкогольді ішуден бас тартуы керек.

7. Егер мен адамға әдейі өтірік айтуым керек болса, мен басқа жаққа қарауым керек, өйткені оның көзіне қарау ұят болар еді.
8. Мен адамгершілік пен мораль тақырыптарында кітаптар, мақалалар оқығанды ұнатамын.
9. Әйелдердің темекі шеккені мені ашуландырады.
10. Менің ойымша, өмірдің жалғыз дұрыс түсінігі бар.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Тұлғалық сауалнама

Өткізу уақыты (мин.) ..... 5 - 10

Өткізу нысаны ..... Жеке

Нәтижені талдау ..... Қолмен

Жас диапазоны: 7 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Тренингтер
- ✓ Білім
- ✓ Кәсіптік бағдар беру
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс

6.3 ШВАРЦ САУАЛНАМАСЫ

Жеке тұлғаның құндылықтарын зерттеу

Шварцтың тұлғалық құндылықтарды зерттеу сауалнамасы құндылықтардың он түрінің маңыздылығын өлшеуге арналған шкала болып табылады.

Сауалнама жүргізу рәсімімен ерекшеленетін екі бөліктен тұрады.

Сауалнаманың бірінші бөлімі ("құндылықтарға шолу") нормативтік мұраттарды, сенім деңгейіндегі жеке құндылықтарды, сондай-ақ бүкіл адамға ең көп әсер ететін, бірақ әрқашан нақты әлеуметтік мінез-құлықта көрінбейтін құндылықтар құрылымын зерттеуге мүмкіндік береді.

Сыналушыға жалпы 57 мәнді сипаттайтын сөздердің екі тізімі ұсынылады. Олардың барлығы нақты мотивациялық мақсатқа ие және әртүрлі мәдениеттер үшін белгілі бір дәрежеде маңызды.

Бірінші тізімде зат есім түрінде көрсетілген терминалды құндылықтар бар.

Екінші тізімде сын есім түрінде көрсетілген аспаптық құндылықтар бар.

Субъектіге әр құндылықтың маңыздылық дәрежесін оның өмірінің жетекші принципі ретінде бағалау ұсынылады.

-1-ден 7-ге дейінгі шкала қолданылады. Диапазондағы балл неғұрлым жоғары болса— 1,0, 1,2, 3, 4, 5, 6, 7, бұл құндылық оған одан да маңызды болып көрінеді.

Сауалнаманың екінші бөлімі ("тұлға профилі") мінез-құлық деңгейіндегі құндылықтарды, яғни жеке тұлғаның әлеуметтік мінез-құлқында жиі көрінетін жеке басымдықтарды зерттейді.

Құндылықтардың 10 түрінің біреуіне немесе екіншісіне сәйкес келетін адамның 40 сипаттамасының тізімі келтірілген. Субъектіден сауалнамада сипатталған адамның оған қаншалықты ұқсас немесе ұқсамайтынын бағалауды сұрайды.

5 позиция шкаласы қолданылады: "маған өте ұқсас" - ден "маған мүлдем ұқсамайды" - ге дейін.

• Әдістеме екі деңгейдегі құндылықтардың он мотивациялық түрінің әрқайсысының маңыздылығының сандық көрінісін береді:

- *нормативтік идеалдар деңгейінде және*
- *еке басымдықтар деңгейінде.*

Нәтижелерді өңдеу субъектінің жауаптарын кілтпен байланыстыру арқылы жүзеге асырылады. Онда құндылықтардың әр түріне сәйкес келетін сауалнаманың екі бөлігінің де нөмірлері көрсетілген. Мәннің осы түрі бойынша орташа балл оның маңыздылық дәрежесін көрсетеді.

Құндылықтардың жұмысының екі деңгейін сипаттайтын сауалнаманың осы екі бөлігіндегі құндылықтардың түрлері бойынша көрсеткіштердің айырмашылығы бір жағынан әлеуметтену арқылы, екінші жағынан

анықтамалық топ пен дәстүрлер арқылы жүзеге асырылатын құндылық қысымын көрсетеді.

Сауалнаманы әртүрлі әлеуметтік топтардың құндылықтарын зерттеу үшін пайдалануға болады. Қажет болған жағдайда субъектілерге кейбір сөздер мен мәлімдемелердің мағынасына қатысты түсініктемелер берілуі мүмкін.

Терминал мәндерінің мысалы:

1. Теңдік (барлығына бірдей мүмкіндік).
2. Ішкі үйлесімділік (өзіңмен тату болу).
3. Әлеуметтік күш (басқаларды бақылау, үстемдік).
4. Ләззат(тілектерді қанағаттандыру).
5. Бостандық (ойлау және әрекет ету еркіндігі).
6. Рухани өмір (материалдық емес, рухани мәселелерге баса назар аудару).
7. Тиесілілік сезімі(басқалардың маған қамқор екенін сезіну).
8. Әлеуметтік тәртіп (қоғамның тұрақтылығы).
9. Әсерге толы өмір (жаналыққа ұмтылу).
10. Өмірдің мәні(өмірдегі мақсаттар).

Аспаптық құндылықтардың мысалы:

- 1.Тәуелсіз(Өзінеүміт артады,өзін-өзіқамтамасызетеді).
- 2.Ұстамды(сезімдерменәрекет ерденаулақболу).
- 3.Адал(достарына,тобынаберілген).
- 4.Мақсат ы(еңбекқор,шабыт андырылған).
- 5.Басқаадамдардыңпікірлерінеашық(әртүрліидеяларменнанымдарғатөзімді).
- 6.Кішіпейіл(қарапайым,назараударғысыкелмейтін).
- 7.Батыл(авантюрист,тәуекел).
- 8.Қоршағанортанықорғау(табиғат ысақтау).
- 9.Ықпалды(адамдарменоқиғаларғаәсеретеді).
- 10.Ата-аналарменүлкендердіқұрмет еу(құрметкөрсету).

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Тұлғалық сауалнама

Өткізу уақыты (мин.) 40-50

Өткізу нысаны ..... Жеке / Топтық

Нәтижені талдау .....Қолмен

Жас диапазоны: 14 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Тренингтер
- ✓ Білім
- ✓ Кәсіптік бағдар беру
- ✓ Қызметкерлермен жұмыс
- ✓ Психотерапия және кеңес беру

6.4 ТҰЛҒАНЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ДАМУЫН БАҒАЛАУ ӘДІСІ (И. МАЩЕНКО, Н. ПРОТЬКО, В. РОСТОВЦЕВА)

Тұлғаның адамгершілік дамуын бағалау

Тұлғаның адамгершілік негізін зерттеуге мүмкіндік беретін тұлғаның адамгершілік даму деңгейін бағалау әдісі мінез-құлық тәуекелдерінің атаулы бастапқы профилактикасының әдістемелік негізі болып табылады. Тұлғаның адамгершілік дамуын зерттеу әсіресе жасөспірім кезінде өте маңызды, өйткені осы кезеңде психогигиеналық қорғауды қалыптастыру процесінің ауытқулары ересектердің физикалық және психикалық денсаулығының бұзылуына негіз бола алады.

Тұлғаның адамгершілік дамуын бағалау үшін респондент толтыратын тұлғаның адамгершілік дамуын бағалау бланкі пайдаланылады.

4-кесте Тұлғаның адамгершілік дамуын бағалау

Жынысыңыз :			Жасыңыз: _____
<p><i>1 ден 20 ға дейінгі сұрақтарға жауап беру кезінде келесі бағалау опцияларын қолданыңыз:</i> 1-өте төмен, 2-төмен, 3-орташа, 4-жоғары, 5-өте жоғары</p>			
Сіз үшін келесі адами қасиеттер мен сезімдердің маңыздылығын бағалаңыз:			
1. Мейірімділік.....			5
2. Ақкөңілділік:.....			5
3. Адамдарға махаббат:.....			5
4. Риясыздық:.....			5
5. Оптимизм:.....			5
6. Өмірге махаббат			5
7. Артықшылықтар:.....			5
8. Құрмет:.....			5
9. Жауапкершілік:.....			5
10. Парыз:.....			5
11. Сенімділік:.....			5

12. Әділеттілік:.....					5
13. Шынайылық:.....					5
14. Шындыққұмар					5
15. Адамгершілік:... ..					5
16. Бейбітшілік:.....					5
17. Патриотизм:.....					5
18. Альтруизм					5
19. Ар-ұждан					5
20. Саналық:.....					5

Бланкпен жұмыс істеу кезінде респондент берілген жауап нұсқаларының бірін таңдай отырып, ол үшін адами қасиеттер мен сезімдердің маңыздылығын бағалайды.

Тұлғаның адамгершілік дамуын бағалау адамгершілік даму көрсеткіші бойынша жүргізіледі, бұл жеке тұлға үшін 20 негізгі адамгершілік құндылықтардың маңыздылығын бағалаудың орташа арифметикалық мәні болып табылады, пайызбен көрсетілген.

$$АДК = \sum_{i=1}^{i=20} P_i,$$

мұнда АДК - адамгершілік даму көрсеткішінің мәні %;

$\sum$ - сумма белгісі;

P_i - i белгісінің мәні;

i – белгісінің номері.

Осы бағалау әдісі аясында АДК 20% - дан 100% - ға дейін өзгереді. АДК деңгейлерін бағалау үшін келесі шкаланы қолдану ұсынылады: 20-40% - төмен, 41-60% –орташа, 61-80% – жоғары, 81-100% – өте жоғары АДК деңгейі.

Адамгершілік дамуды бағалаудың ұсынылған әдісі мұғалімдерге, психологтарға, әлеуметтанушыларға және медицина қызметкерлеріне қолдануға ұсынылуы мүмкін.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Тұлғалық сауалнама
Өткізу уақыты (мин.) 15-20
Өткізу нысаны ..... Топтық / Жеке
Нәтижені талдау ..... Қолмен
Жас диапазоны: 12 жастан
Қолдану аясы:

- ✓ Тренингтер
- ✓ Білім
- ✓ Кәсіптік бағдар беру
- ✓ Клиникалық психология

6.4 И.В. ЕЖОВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ САЛАДАҒЫ ТҮЛҒАНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ӨЗІНДІК САНАСЫН ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ

Өзін-өзі тану диагностикасы

Әдістеме 98 тұжырымды қамтиды және жасөспірім, жастық және ересек балалардың рухани-адамгершілік өзіндік санасының құрылымын, негізгі компоненттері мен ерекшеліктерін зерттеуге мүмкіндік береді. Әдістеменің құрылымына тұлғаның рухани-адамгершілік өзін-өзі тануын бағалаудың құрылымдық компоненттері мен шкалалары кіреді.

I. Когнитивті-онтологиялық компонент.

1-Шкала (трансцендентті рухани Мен). Трансценденталды-субстанциялық рухани тұлға — рух, жан ретіндегі "субъект Менін" бейнелеу ("менің ойымша, мен адамның ойлары мен сезімдерін басқаратын ерекше рухани болмыспын"; "мен өзімді дене емес, ойлар, сезімдер емес, жұмбақ болмыс—жан деп санаймын").

2-Шкала (жеке рухани Мен). Өзін — өзі танудың имманентті психикалық орталығы ретіндегі "субъективті Мен" ұғымдары - жеке тұлғаның өзіндік ерекшелігі мен өзін-өзі басқаруын қамтамасыз ететін жоғары психикалық процестердің жиынтығы ("менің ойымша, менің шынайы болмысым-менің психикам: өзім туралы ойлар, идеялар, сезімдер және өзін-өзі еске алу"; " менің тілектерім, ниеттерім, әрекеттерім - менің шынайы болмысым").

3-Шкала (жеке биологиялық Мен). Дене - биологиялық организм ретіндегі " субъективті мен " туралы идеялар ("менің ойымша, бұл ең алдымен биологиялық организм, дене"; "Мен - өзімнің денем деп санаймын, оның күйі менің ойларымды, санамды бір жаққа немесе басқа жаққа бағыттайды").

4-Шкала (Еркіндік|сәйкестік Мен). Бостандық (тәуелсіз өзін—өзі анықтау) немесе тәуелділік (бірнеше детерминизм) туралы идеялар Мен ("адам ағзасы-бәрі табиғат заңдарына сәйкес болатын күрделі жүйе"; "адам ағзасында болып жатқанның бәрі табиғат заңдарымен басқарылады").

5-Шкала (Құдайға сену). Құдайдың ғаламның рухани шығармашылық күші (мәні) ретінде бар екендігіне сену ("Мен Құдайға ғаламның жоғарғы ақыл-ойы және жоғарғы күші ретінде сенемін"; "мен табиғат пен ғаламның тек материалдық емес, рухани, құдайлық негізі бар деп санаймын").

6-Шкала (Адамға деген сенім). Рухани әлеуетке, рухани-адамгершілік даму мүмкіндіктеріне, адамдардың, жалпы адамзаттың өзін-өзі жетілдіру мүмкіндіктеріне деген сенім ("адамдар әрқашан бір-бірімен соғысып, араздасады"; "адамдар жақсы бола бермейді, олар солай болады").

II. Мотивациялық-құндылық компоненті.

7-Шкала (Рухани бағыт). Жеке тұлғаның танымдық және альтруистік мотивтері, гуманистік құндылық бағдарлары ("Мен бұл әлемнің қалай жұмыс істейтінін, адам мен оның жаны не екенін, біздің өміріміздің мәні неде екенін түсінгім келеді және оған ұмтыламын"; "Сіз не үшін және кім үшін өмір сүріп жатқаныңызды түсіну және басқаларға пайдалы нәрсе жасау маңызды").

8-Шкала (Эгопрагматикалық фокус). Жеке тұлғаның материалдық-прагматикалық, гедонистік, эгоцентристік мотивациялық-құндылық бағдарлары ("Менің ойымша, өмірдегі ең бастысы—материалдық әл-ауқат (ақша, үй, заманауи техника)"; "Жоғары әлеуметтік жағдайға немесе өте көп ақшаға ие болу өте маңызды").

III. Мінез-құлық компоненті.

9-Шкала ("Қоғамдық мораль"). Өзінің мінез-құлқының негізі ретінде қоғамдағы құқықтық нормалар мен мінез-құлық ережелерін қабылдауға дайын болу ("Мен қоғамдық заңдарды сақтау міндетті деп санаймын"; "Қоғамда қабылданған мінез-құлық ережелерін сақтау керек деп санаймын").

Шкала 10 ("Діни мораль"). Өзінің мінез-құлқының негізі ретінде негізгі діни моральдық өсиеттерді қабылдауға дайын болу ("Қазіргі уақытта Құдайдың моральдық өсиеттерін сақтау (өлтірмеу, ұрламау, өтірік айтпау және т.б.) мүмкін емес"; "Егер адам саналы түрде адамдарға азап пен қиындқ әкелсе, онда оған бірдей жауап беруге болады және қажет").

11 Шкаласы (Эмпатия). Эмпатия, жанашырлық қабілеті ("Егер сіз оның шағымдарын мұқият тыңдасаңыз, адамға оңайырақ болады"; "Қайғылы фильм жылатып тастауы мүмкін").

12-Шкала (Ізгі Ниет). Басқаларға мейірімді, агрессивті емес, толерантты, шыдамды көзқарас.

13-Шкала (Жауапкершілік). Міндеттеме, өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілікті өз мойнына алуға дайын болу ("Менің ойымша, кез-келген жұмыс бірдей мұқият жасалуы керек"; "Мен барлық міндеттерімді мүмкіндігінше, дәлірек және уақытында орындауға тырысамын").

14- Шкала (Ар-ұждан). Адамдар арасындағы қарым-қатынастың моральдық (жалпыадамзаттық) нормаларын бұзғаны үшін өзімді кінәлі сезінуге бейімділік ("Мен өз еркіммен немесе еріксіз басқаларға қиындық тудырғаным өкінемін"; "Мен өзімнің мінез-құлқым үшін немесе кейбір ойларым, ниеттерім үшін ұялуым мүмкін").

15- Шкала (Рухани тәуелсіздік). Өз сезімдеріне, ақыл-ойларына сүйенуге, шешім қабылдауға, биліктің сөздеріне сыни көзқараспен қарауға бейімділік ("Өмірдің маңызды мәселелерінде сіз бәрін өзіңіз түсінбеуіңіз мүмкін, бірақ ақылды адамдармен келіскеніңіз жөн"; "Адам өз санасына сенгеннен гөрі қоғамдағы құрметті және сыйлы адамдарға сенуі көбірек").

16- Шкала (Өзіне деген сенімділік). Жалпы өзіне, өз қабілеттеріне және мүмкіндіктеріне деген сенімділік ("Мен қандай да бір маңызды жұмысты орындаған кезде, мен жиі алаңдаймын, өз күшіме сенбеймін"; "Маған сенімділік жетіспейді").

17 Шкаласы (Мақсатқа талпынушылық). Мақсаттарға жету қабілетіне сенімділікпен жетуге ұмтылу ("Менің ойымша, адам бұл өмірде көп нәрсені түсініп, көп нәрсені пайдалы ете алады"; "Тапсырма қаншалықты қиын болса да, шыдамдылық пен толық берілгендік әрқашан оны шешуге мүмкіндік береді").

IV. Өзін-өзі бағалау компоненті.

Шкала 18 (Өзін-Өзі Сынау). Адамгершілік-этикалық нормалар тұрғысынан өз мінез-құлқымды сыни тұрғыдан бағалау қабілеті ("Ақталу үшін мен кейде бір нәрсе ойлап таптым"; "Кейде мен өтірік айтамын").

Шкала 19 (Шынайылық). Өзіме және басқаларға адал болу қабілеті ("Менде қоғамда айтқым келмейтін ойлар бар"; "Мен барлық таныстарымды жақсы көрмеймін").

20 Шкаласы (Өзін-өзі бағалау). Рухани-адамгершілік даму деңгейінің жалпы өзін-өзі бағалауы ("Мен өзімді жеткілікті ақылды және дана адаммын деп санаймын"; "Мен өзімді жеткілікті мейірімді адаммын деп санаймын").

И. В. Ежовтың әдістемесі жасөспірімдік шақта тұлғаның рухани-адамгершілік өзіндік сана-сезімін қалыптастырудың құрылымдық-функционалдық ұйымдастырылуы мен динамикасының ерекшеліктерін, баланың дүниетанымының неғұрлым қарқынды қалыптасуы орын алған кезде, оның "мен+(әлем)+тұжырымдамасы", оның өмір сүру мәнінің терең қажеттілігіне жауап береді.

Тұлғаның рухани-адамгершілік өзін-өзі тануын зерттеудің тұжырымдамалық-теориялық негіздері мен әдістемесі психологиялық-педагогикалық қызметте, жас ұрпақтың жеке басының жан-жақты рухани-адамгершілік дамуына бағытталған білім беру жүйелерінде ерекше маңызға ие.

Түйіндеме:

Әдістеме санаты..... Тұлғалық сауалнама

Өткізу уақыты (мин.) 50-60

Өткізу нысаны ..... Топтық / Жеке

Нәтижені талдау ..... Қолмен

Жас диапазоны: 14 жастан

Қолдану аясы:

- ✓ Тренингтер
- ✓ Білім
- ✓ Кәсіптік бағдар беру
- ✓ Клиникалық психология

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Анастаси А. Психологиялық тестілеу: Кітап 2; Пер. с англ./Под ред. К.М. Гуревича, В.И. Лубовского. – М.: Педагогика, 1982. – 336 с.
2. Андреев, В. И. Педагогика: шығармашылық өзін-өзі дамытуға арналған оқу курсы / В. И. Андреев. – 3-е изд. – Қазан: Инновациялық технологиялар орталығы, 2006. – 608 с.
3. Бурлачук Л.Ф. Тұлға психодиагностикасы. – Киев, 1989. – 203 с.
4. Бурлачук Л.Ф., Морозов А.В. Психодиагностика бойынша анықтама сөдік. – СПб.: Питер, 1998. – 385 с.
5. Ежов И.В. Педагогикалық саладағы тұлғаның рухани-адамгершілік өзін-өзі тануын зерттеу әдістемесі // Психология әлемі. 2008. 2 (54). С. 156-167.
6. Немов Р.С. Психология. В 3 кн.: Кн. 3: Эксперименттік педагогикалық психология және психодиагностика. – М.: Просвещение: ВЛАДОС, 1995. – 512 с.
7. Жалпы психодиагностика. Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М., МГУ, 1987. – 397 с.
8. Жас психологиясы бойынша семинар: Оқу құралы /Ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко. – СПб.: Речь, 2005. – 688 с.
9. Тесттердегі практикалық психология немесе өзіңізді және басқаларды түсінуді қалай үйренуге болады. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 400 с.
10. Психологиялық диагностика: мәселелер және зерттеулер /Под. Ред. К.М. Гуревича. – М., 1981. – 237 с.
11. П. Пишо. Психологиялық тестілеу. – 16-изд. – СПб.: Питер, 2003. – 160 с.
12. Рогов Е.И. Практикалық психологтың жұмыс үстелі кітабы. – М., 1999. – 405 с.
13. Рубинштейн С.Я. Патопсихологияның эксперименттік әдістері және оларды қолдану тәжірибесі (практикалық нұсқаулық). – СПб, 1998. – 168 с.
14. Рукавишников А.А., Соколова М.В. Р. Кеттелдің факторлық тұлғалық сауалнамасы: пайдалану жөніндегі нұсқаулық. – СПб., 1995. – 69 с.
15. Соколова Е.Т. Жеке тұлғаны зерттеудің проективті әдістері. – М., 1980. – 176 с.
16. Соломин И.Л. "Өмір жолы" сурет метафораларының әдістемесі. Әдістемелік нұсқаулық. – СПб, ГМНПП Иматон, 2002. – 64 с.
17. Шапарь В.Б., Шапарь О.В. Практикалық психология. Проективті әдістер. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 480 с.

18. Шванцара И. и др. Психикалық даму диагностикасы– Прага, 1978. – 179 с.

19. Фетискин Н. П., Миронова Т. И, Тұлға мен топтың әлеуметтік-психологиялық диагностикасы. - М. - Кострома, 2001. – 284 с.